

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2018/3

fotó: Baric Imre

TARTALOM

◀ Helyben változtatnák a világot	2
<i>Tosics Iván</i>	
Tavaszi kibábozódás	5
<i>Róka Zsuzsa</i>	
SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK	
◀ Szecesszió: vágyódás az elvagyódásra	8
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
EMANCIPÁCIÓ	
Aki mozgásba hozta a fővárost	11
<i>Zsigmond Gábor</i>	
FORTEPAN BUDAPEST	16
Simplicissimus Budapestje	18
◀ Táncsics, a sajtó mártírja	20
<i>Buza Péter</i>	
◀ Uralkodjon a zöld!	24
<i>Brunner Attila – Perczel Olivér</i>	
MÁS KOR – MÁSKÉNT	
Bőrönd Ödön meg a Westend	26
<i>Elek Lenke</i>	
Térey János: Avartalanítod	28
Radó Lili történelme „...s asszony lehettél csak, semmi egyéb”	28
<i>Bíró Kriszta</i>	
Lásd a természet ízeit	30
◀ 70 év után visszanyerte eredeti szépségét a Szépművészeti Múzeum Román Csarnoka	30
Varázslatos Magyarország	30
A Petőfi Irodalmi Múzeum 2018 márciusi programjai	31
Woody-film Woody nélkül	31
<i>Zappe László</i>	
SZOBORPARKŐR	
◀ Azért a víz az úr	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST vigalmi negyede abban feltétlenül hasonlít a többi európai bulihelyszínre, hogy itt is a sűrűn sorjázó kocsmák és éttermek, büfék adják meg a városrész alapjellegét. Mi több, akad már melléjük kábítószer- és örömlány-portfólió is, és azon sem csodálkozunk, ha titkos kártyabarlangra derülne fény – az ilyesmi rendes vigalmi negyedből aligha hiányozhat. Budapesté abban azonban mindenképp eltér a kontinens más bulihelyszíneitől, hogy a Belső-Erzsébetvárosban az egész éjszaka hangos, nagy vigasság közepette emberek próbálnak meg hétköznapi életet élni. Még mindig jó pár ezren.

A többi érintett európai városhoz hasonlóan Budapestnek is van bevétele a fapadossal érkező, zömmel pár napig maradó, a kulturális élményekre kevésbé, az olcsó italra annál inkább nyitott fiatal turistákból. Hogy mennyi, azt vonatkozó statisztikák híján mindenki csak tippegeti – ami biztos: a nagy befizető, a VII. kerület luxusszállodái nem a buliiparból gazdagodnak –, de sok kicsi sokra megy, és hoz a kerület 771 kocsmája közül a két körút közötti fertályra jutó 530 vendéglátóipari egység csakúgy, mint az airbnb és a lakáshotel üzletág.

Budapest azonban abban igencsak eltér a sorstársaitól, hogy úgy tesz, mintha Belső-Erzsébetváros valami távoli galaxis volna, amely nem is látszik a Városház utcából. Annak ellenére, hogy a városatyákat mindössze pár száz méter választja el az éjszakánként súlyos közrendészeti gondokkal küzdő negyedtől, sőt a VII. kerület polgármestere hivatalból tagja a Fővárosi Közgyűlésnek, a terület az elmúlt évtizedben egyetlen szót sem vesztegetett a régi pesti zsidónegyed problémájára. Sőt a helyi önkormányzat által kezdeményezett népszavazás is úgy zajlott le február közepén, hogy a főváros közben meg se mukkant.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás elsősorban a kerületnek, másodsorban a világörökségi területet felügyelő államnak ad jogosítványokat az önhibáján kívül bulinegyeddé lett városrész ügyeiben való döntésre. De az mégiscsak meglepő, hogy Budapest vezetése moderátorként, a megoldás elősegítőjeként sem próbál meg ebben az ügyben fellépni: hiszen huszonnégy részre szabdaltság ide vagy oda, ez a város mégis csak egy. Ha végre azon töprengenénk, hogy közép- vagy hosszú távon hová lehet áthelyezni (átcalogatni, átédésgetni) a kocsmatömeget a sűrű lakónegyedből, ennek a gondolkodásnak aligha lehet kézzel fogható eredménye a főváros meghatározó részvétele nélkül. Elvégre ki más egyeztetethetne ingatlanokról, ki más koordinálhatná a közlekedést, ki más lenne elég erős egy veszteség-minimalizáló marketingkampány végigviteléhez?

Arra viszont jobb nem is gondolni, hogy mi van, ha Budapest tényleg levette a kezét Belső-Erzsébetvárosról. Az kiderült ugyanis az eleve kudarcra ítélt népszavazás kampánya során, hogy kellően tekintélyes moderátor nélkül ez a konfliktus nem fog megoldódni. Bár tény – mégpedig igen sokat mondó –, hogy még az érintett kerületrészen is csak a szavazásra jogosultak negyede járult az urnákhoz, ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy nincs baj, amit meg kéne oldani. Az érdektelenség maga is tünet: benne van a helyhatóság önvédő passzivitása csakúgy, mint az „úgysem lehet csinálni semmit” sok évtizedes lemondása, valamint hogy az „állandó” lakosok jó része már rég nyugalmasabb vidékekre menekült a turisták révén fialtatott lakcíméről. És persze az is, hogy valóban kérdés, mi lesz a temérdek kocsmahelyiséggel, ha egyszer elköltözik innen a vigalmi negyed. Kerül beléjük megint kalapos, szűcs, képkeregető, ócskás? Ki segít, hogy így legyen?

Hogy hová vezet a párbeszédképtelenség, az ezekben a hetekben mindennél jobban tetten érhető a Belső-Erzsébetvárosban. A kocsmások és a turistaiparból élők triumfálnak, hiszen lám, nem kell változtatni semmin, jó lesz minden, ahogy volt. A záróra újbóli bevezetése mellett agitáló civilek elkeseredetten új harcra indultak, mert bár kevesen szavaztak, de ők zömmel az éjszakai nyugalom mellett. A helyi önkormányzat pedig láthatóan az órájára sandít. Másfél év van hátra a mandátumból, azt olyan jó lenne békében kiböjtölni, és nem nagyon törődni olyan nehezen megoldható dolgokkal, mint a látható karhatalmi jelenlét megszervezése az éjszakai utcákon, vagy a közterületi vécék – a közmeghallgatás tanúsága szerint – „szélesebb körű jogi és műszaki előkészítést igénylő” létesítése.

Budapest szerepvállalása nélkülözhetetlen lenne ebben az áldatlan helyzetben. Minél előbb egy asztalhoz kellene ültetnie a feleket, a tárgyalásokon pedig elérni, hogy mindenki tegye félre az előítéleteit, és dolgozzon a közös megoldáson. Hiszen létezik kompromisszum: ahogy Stumpf István alkotmánybírói különvéleményében is megidézte, a régi Király utcában kétségkívül voltak lebuajok, mulatók, kocsmák, nyilvánosházak és zengerájok. Abban a régi vigalmi negyedben azonban minden sarkon ott állt a konstábler és üzemelt a zöld villamos. Vigadtak házon belülről, de csend honolt az utcákon. Így volt egyszerre vidám és élhető a régi BUDAPEST

BUDAPEST

a városlakók folyóirata

Pro Cultura Urbis díj 2007

XLI. évfolyam, 3. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947
szerkesztő:

Némethy Károly, Lestyán Sándor
IV–XXVI. évfolyam, 1966–1988
szerkesztő:

Mesterházi Lajos, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

**Angelus Róbert, Buza Péter,
Hídvégi Violetta, Kirschner Péter,
N. Kósa Judit (publicisztika), Saly Noémi,
Sándor P. Tibor (archív fotó),
Török András (Simplicissimus Budapestje)**

Facebook oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye
a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:
1054 Budapest, Honvéd utca 3.

E-mail: budapestfolyoirat@summa-artium.hu

Honlap: www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja

Summa Artium Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Török András

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

Telefon: 318-3938, fax: 318-3938

Lapigazgató

Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere

a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Csomós Miklós

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés:

Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

Tördelés:

Görög Gábor

Nyomdai munka:

Pharma Press Kft.

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

A borítón:

Börönd Ödön meg a Westend
(26. oldal)

A hátsó borítón:

Táncsics, a sajtó mártírja
(20. oldal)

Helyben változtatnák a világot

Tosics Iván

Az elmúlt években számos érdekes példát láttam innovatív helyi politikai megoldásokra az európai városokban. Ez az írás négy példára alapozva az ilyen európai törekvésekben rejlő lehetőségekről szól.

A várostervezés innovatív megközelítése perifériális városi területeken: Antwerpen

Antwerpen történelmi városközpontját lényegében már felújították, ezért a városfejlesztés súlypontja az átmeneti övezetre összpontosul, amely a belvárost övező autópályagyűrű külső oldalán, a történelmi mag és az elővárosi területek között helyezkedik el.

Az átmeneti övezet egy már ma is sűrűn beépített terület, vegyes funkciókkal (lakás, iroda, raktározás stb.), nagyrészt magántulajdonban lévő épületekkel és telkekkel. Ezekre eddig nem terjedt ki az önkormányzati tervezők figyelme, mert közösségi ingatlantulajdon híján a hagyományos megközelítéssel, a területre vonatkozó víziók kialakításával, nemigen lehetne változást elérni. Új felfogásra volt szükség: a hangsúly az érintettekkel való kommunikációra került.

A város úgy döntött, hogy pro-aktívan beavatkozik a mai helyzetbe, amit a gazda-

pénzügyileg sokkal kifizetődőbb, mint a különálló fejlesztések.

Mindezek hatására tíz magán telektulajdonos közül kilenc aláírt egy nyilatkozatot, hogy készen állnak az együttműködésre és a közösen átgondolt beruházásokra. A következő lépésben kialakítottak egy közös „ingatlanalapot”, amely lehetővé teszi az ingatlanok határain átvéelő elképzelések kidolgozását, hogy hatékonyan lehessen tervezni az egész területre.

A hagyományos lineáris tervezési folyamatban az érdekcsoportok közötti feszültség kellemetlen, és az érdekeltekkel való párbeszédre általában akkor kerül sor, amikor a vízió már megvan. A Lageweg projekt esetében mindez másképpen történik: a feszültség produktív munkamódszerré változik, a vízió pedig a dialógusok folyamán lépésről-lépésre, együtt gondolkodva alakul ki.

Nantes városrégió központjaként való újraértelmezése.

Az ipari örökség megőrzésére való törekvés jegyében 2002-ben létrehoztak egy köztulajdonú városfejlesztési céget, SAMOA néven. A sziget megújítási programjának indításaként egy hatalmas, mozgatható elefántot építettek, volt hajóépítő munkásokat is foglalkoztatva. Hétfévente az elefánt mint új látványosság a korábban senki földjének számító területre vonzotta a Nantes-iakat. Emellett a szigetre telepítették az Igazságügyi Palotát, egy olyan időszakban, amikor egyébként itt senki sem kívánt építkezni.

A városnak a nyolcvan hektár egészén elővásárlási joga van. Ennek köszönhetően a SAMOA a szigeten vehet területeket, amelyeket azok övezeti besorolásának felülvizsgálata után, konkrét projekt-elképzelésekkel és előre meghatározott feltételekkel újra eladhat. A modell végső soron a közzsféra által vezérelt,

forrás: City of Antwerpen

sági aktivitás csökkenése és a terület egyes részeinek megüresedése, kihasználatlansága jellemző. A Lageweg térség interaktív méretarányos modellje körül tartott kerekasztal-beszélgetéseken a bizalom kialakítása érdekében különböző forgatókönyveket vitattak meg. Szerveztek egy vezetett sétát a területen az összes érdekelt féllel, bemutatva néhány lehetséges jövőbeli forgatókönyvet. Végül kidolgoztak egy térbeli és pénzügyi számítási modellt, amellyel a különböző elgondolások megvalósíthatóságát lehetett tesztelni. A modell világossá tette, hogy az ingatlanok egyenkénti értékesítése jelenleg nem nyereséges, ezért a kooperáció és egy közös terv összeállítása

Terek létrehozása a kísérletezés és a jövő tevékenységei számára: Nantes

Nantes belvárosának szélén fekszik Ile de Nantes szigete: ipari terület. A problémák 1987-ben kezdődtek, amikor a kikötői és hajógyári tevékenységek megszűntek. A sziget a sok lezárt rész miatt lényegében megközelíthetetlené vált a városlakók számára. A magántulajdonosok több ötletet vetett fel a hasznosítással kapcsolatban: új szálloda, nemzetközi kongresszusi központ, vízparti luxuslakások. 1989-ben azonban az akkor megválasztott (és 2014-ig hivatalban lévő) polgármester leállította az egyes projektek tervezését, hogy lehetővé váljon a sziget sorsának átgondolása,

ingatlanpiaci értéknövekedést megadóztató program, amelynek fő célja a szigetnek a közérdekek szerint történő fejlesztése.

A következő képen látható épületet 1989-ig hangárként, majd go-kart pályaként használták. Olcsón lehetett megvásárolni, elhagyott ipari területek veszik körül. Más városokban mint jó adottságú vízparti területet már régen beépítették volna. Nantes-ban azonban egy gyors és végleges fejlesztés megkezdése helyett átmenetileg hasznosítják, és csak a folyamat legvégén kerül majd sor a döntő lépésre.

Ennek jegyében az itt lévő ipari csarnokokat megtartották, és átmeneti hasznosítás keretében új funkciókkal telepítették be. Az első csarnokban kis alapterületű, 12, 24 és 36

forrás: La Samoa, Société d'Aménagement de la Métropole Ouest Atlantique (Nantes), fotó: Tosics Iván, 2017

négyszeméteres, olcsón bérelhető helyiségeket hoztak létre innovatív, kreatív és kulturális vállalkozások számára. A másodikban szociális és szolidáris vállalkozások kaptak helyet, a harmadikban pedig médiacégek. Az átalakított csarnokokat 2012-ben nyitották meg, az első hasznosítási formát tizenkét évre tervezték. Ez is része Nantes új várostervezési felfogásának: idő kell ahhoz, hogy megtalálják a terület végső funkcióját. A SAMOA cég az elmúlt időben 180 kisvállalkozásnak nyújtotta ezeket az átmeneti lehetőségeket. A helyiségekre várólista készült: a projekt sikeres.

A nantes-i megközelítés stabil politikai vezetésen és a cél elérése érdekében alapított intézményi háttérrel alapszik. Mindezek elegendő időt biztosítanak a sziget „feeling-jének” megértéséhez, ezen alapuló stratégiai elképzelések kialakításához, és elkerülhetőek a „tabula rasa” szemléletű fejlesztések, melyek csak az adott pillanat igényeire reagálnak.

A megközelítés fontos vonatkozása, hogy az átmeneti hasznosításoknak stratégiai jelentőségük van. A város felismerte, hogy a köztulajdonban lévő üres épületek alapvető fontosságúak a kreativitás lendületének megőrzésében. Ennek szellemében a SAMOA folyamatosan elhagyott és leromlott ingatlanokat vásárol, bontás helyett átmeneti hasznosítást

célozva, hogy helyet tudjon biztosítani kreatív cégeknek.

Új megközelítés a városi közvagyon jobb hasznosítására: Nápolyban

Nápoly azon olasz városok közé tartozik, amelyek „a terek visszakövetelése” címen új stratégiai programot vezettek be. A cél az üres vagy alulhasznosított épületek és területek mint „közjavak”, aktiválása, és ezzel együtt a lakosság sikeresebb bevonása a város életébe.

Az olasz városokban jelentős számú üres vagy alulhasznosított épület található: templomok, apátságok, katonai laktanyák, régi raktárak. Ezek a hagyományos, felülről irányított és finanszírozott módon már nem újíthatók meg, hiszen kevesebb közpénz áll rendelkezésre, mint tíz évvel ezelőtt. Ezért új partnerségek létrehozására van szükség a városmegújításhoz, egy olyan új kormányzási modellre alapozva, mely a szubszidiaritás elvén és a közjavak jobb hasznosításán alapszik, elfogadja a kulturális megközelítések különbözőségeit, és támogatja a kollektív tanulást.

A folyamat fontos eleme a városi terek átmeneti hasznosítása, addig, amíg a végső funkció nem válik világossá. Ennek érdekében először közreadnak az adott területre egy

felhívást, melyre jelentkezve civil szervezetek, kulturális egyesületek, non-profit szervezetek, informális csoportok, állampolgárok küldhetik el a hasznosításra vonatkozó elképzeléseiket (magáncégek nem vehetnek részt a folyamatban). A hasznosításra vonatkozó döntést politikai szinten hozzák meg, a javasolt funkciókat és a használat biztonságosságát is figyelembe véve. Ezután az önkormányzat és a kiválasztott szervezet, csoport magánjogi megállapodást köt, mely meghatározza a területen zajló tevékenységeket, és az üzemeltetéssel kapcsolatos kötelezettségeket.

Az üres vagy alulhasznosított épületek aktiválására irányuló újfajta megközelítés jelentős előnyöket hozhat a város és lakói számára. Illusztrációként a nápolyi Asilo Filangieri említhető: egy 16. századi apátság, mely az 1980-as földrengés óta üresen állt, míg kulturális csoportok kollektívája 2012-ben el nem foglalta. Néhány évvel később a szorosan le nem határolható, nyitott közösség képviselői átmeneti használatról szóló szerződést írtak alá az önkormányzattal, és a szerződés alapján non-profit kulturális és társadalmi tevékenységeket végeztek itt.

Az önkormányzat nyilvántartása szerint az elmúlt három évben 3800 akció (képzés, kulturális esemény stb.) zajlott az épületben,

Ile de Nantes, fotó: Tosics Iván

melyekhez az önkormányzat 315.000 euróval járult hozzá. Ez, összevetve a helyi Művészetek Palotájának adott 1.200.000 eurós hozzájárulással, rendkívül szerény összegnek számít. Amellett, hogy az „Ex Asilo Filangieri”-ben zajló kulturális események támogatása négyszer olcsóbb az önkormányzat számára, számos pozitív externáliához is vezetettek ezek a tevékenységek, fejlesztve a helyiek aktivitását és önkormányzatiságát egy alacsony státusú területen – ahol mind-az egyébként nem jellemző.

A helyi politika radikális átalakítása az igazságosabb város irányába: Barcelona

Barcelonában 2015. májusa óta a városi önkormányzatot a Barcelona en Comú (radikális baloldal) vezeti, és sok korábbi társadalmi aktivista fontos politikai és adminisztratív pozíciókat kapott a tanácsban. Az új vezetés radikális változásokat hozott, a szociális kérdések megoldását minden más probléma elé helyezve. Megháromszorozták a lakbér-támogatásokat és a foglalkoztatási program forrásait. Négyeszeresére növelték a lakásberuházások támogatását és 300.000 eurós bírságot szabtak ki olyan bankokra, amelyeknek üres lakásai vannak. 150 millió eurós költségvetéssel megkezdték a legszegényebb városrészek felújítását, és egy kísérleti projektet is beindítottak a feltétel nélküli alapjövedelemről.

Ada Colau nem az egyetlen radikális vezető, aki igazságosabban működő várost szeretne. Azonban az önkormányzatiságba vetett hite, az a meggyőződése, hogy a város lehet az a hely, ahol a neoliberais megszorításokkal szembeni politikai alternatívákat fel lehet építeni, különlegessé teszi őt, és ezzel nemzetközi szinten is informális vezetői helyzetbe került.

Mindent egybevetve nagyon logikus, hogy Barcelona volt a házigazdája a „Fearless Cities”, Félélem nélküli városok konferenciának, 2017. június 9-11 között. Ez volt az utóbbi évtizedek első nemzetközi önkormányzati csúcstalálkozója a társadalmi igazságosság, a

részvételi demokrácia, az egyenlőség, az ökológiai fenntarthatóság és a városhoz való jog témakörében. Körülbelül hatszázan voltak jelen a csúcson, 180 városból, 60 országból, 5 kontinensről. A résztvevők részvételi demokrácia iránti elkötelezettségére jellemző például az a törekvés, hogy olyan önkormányzati struktúrákat hozzanak létre, amelyek lehetővé teszik a polgárok számára, hogy két választás közötti időszakban is érdemi befolyást tudjanak gyakorolni a helyi politikára.

A csúcstalálkozó záró beszédében Ada Colau hangsúlyozta az önkormányzati szint fontosságát, mivel ez az a szint, ahol lehetséges a politika demokratizálása. A nemzetállamok lassúak, tekintélyelvűek és patriarchálisak, ami ellen az önkormányzatisággal fellépni erkölcsi kötelesség: *„Nincs közvetítő vagy gazdasági hatalmunk, a mi erősségünk az emberekben van.”*

Meddig juthat egy nemzetközi önkormányzati mozgalom az igazságosabb város felé vezető úton?

Sokan hiszik, hogy a városi mozgalom döntő szerepet játszhat a mai helyzet megváltoztatásában. A holland Pirate Party képviselője, Jelle de Graaf szerint: *„Amikor nyíltá válsz és valóban beszélsz az emberekkel, ahelyett, hogy egymondatos üzeneteket üvöltöntenél feljűük, akkor kiderűl, hogy a radikális politika igenis lehetséges. ... A köztulajdonra (commons) alapozva és összpontosítva azokra az együttműködésekre és aktív polgárookra, akik már dolgoznak környezeti kezdeményezéseken, radikális előrelépés valószínűleg meg a környezet-politikában az emberek támogatásával. Együttműködéssel, nyílt párbeszéddel a hagyományos politikai arénában elképzelhetetlen változások érhetőek el, régóta megvalósíthatatlannak hitt progresszív politikai célok hirtelen újra értelmet nyernek és realitás válnak ... Az önkormányzati mozgalom azt mutatja, hogy létezik egy életképes alternatíva a szélsőjobboldali szélsőségekkel és a holtpontra jutott hagyományos pártokkal szemben egyaránt. A*

befogadó, fenntartható és igazságos jövő helyi szinten kezdődhet.”

Ugyanakkor világos, hogy komoly akadályai vannak a mozgalom térnyerésének. Az európai politika jelenlegi tendenciái egyáltalán nem ígértesek. A nemzetállamok erősebbek, mint valaha, és egyre növekvő számú uniós országban a kormányok a populizmus és nacionalizmus felé fordulnak, a szélsőjobboldali politikai erők növekvő szerepvállalásával. Az Európai Unió pillanatnyilag a béna kacska állapotában van, nem elég erős ahhoz, hogy megváltoztassa ezeket a tendenciákat, és arra is képtelen, hogy megerősítse a regionális és önkormányzati szint szerepét a politika kialakításában. A pénzügyi válság idején néhány évig felvillant a remény arra, hogy a kapitalizmus jobban szabályozható, az egyenlőtlenségek növekedése megállítható. Mára azonban a válság véget ért, és a tőke által vezetett globális makrostruktúrák ismét uralkodóvá váltak.

Ilyen körülmények között az önkormányzati mozgalom mint a helyi döntéshozatalra alapozott rendszer meglehetősen korlátozott szerepet tölthet be. Azonban elengedhetetlen ahhoz, hogy bármilyen változás elérhető legyen. Már vannak jelek például arra, hogy a lakhatási rendszerek alapvető szempontjai megváltoztathatóak, megközelítve a lakáshoz való jogot a kilakoltatások korlátozásával és a megfizethető lakások támogatásával. Vannak ígértes kísérletek az igazságtalan jóléti rendszerek radikálisan megváltoztatására is, a feltétel nélküli alapjövedelem modelljei alapján.

Az antiglobalizációs mozgalmak visszatesése óta az alulról induló új önkormányzati mozgalom az első ígértes jele annak, hogy előbb vagy utóbb teret nyerhetnek a mainál igazságosabb államok és gazdasági rendszerek. A hasonló gondolkodású helyi politikai vezetők és követők erőfeszítéseinek összehangolása alapvető feltétele annak, hogy az új megközelítéseket ki lehessen terjeszteni a helyiiről: a nemzeti és a globális szintre. ●

Tavaszi kibábozódás

Róka Zsuzsa

Évszázadnyi szűkölködés után kinyújtózik az Állatkert: a régiek mellett új területeit is hatókörébe vonta egy nagyívű elképzelés. Ennek jegyében idén tavasszal is látványos változások várhatók: városképet, mentalitást egyaránt formáló, sokszínűségükben is egységes újdonságok születnek a Liget peremén.

Hans Götzinger akvarellje

A főigazgatóval, *Persányi Miklóssal* történelmi térképekre hajolva azonosítjuk az Állatkert 162 éve kijelölt eredeti területét és az abból koronként „kiharapott”, funkciókat váltogató részeket. A történelmi Liget-hez tartozott területeik legtöbbjét mára visszakapták, megtetézve a szomszédos, a Hungária körútig érő herminamezei részekkel. Ez utóbbi térségben a népszórakoztatás különböző igényű intézményei követték egymást a millenniumi ünnepek Ós-Budavárától a Vurstlin és az Angolparkon át a végül szinte rozsdávozzott hanyatlott, 2014-ben bezárt Vidám Parkig.

Vár áll majd, már nem kőhalom...

– És itt van még „ékként” a Fővárosi Nagycirkusz: mögötte vagy egy évszázadon át bújta meg a gazdasági udvarunk. Amikor ugyanis a Millennium után csődbe jutott társulati Kertet 1907-ben átvette a szé-

kesfőváros, teljesen újjá is építette 1908 és 1912 között, *Bárczy István* főpolgármester négymillió aranykoronás költségű programjának keretében, a későbbi főigazgató, *Lendl Adolf* zoológus tervei szerint. *Kós Károly*, *Zrumecky Dezső*, *Neuschloss Kornél* világszép szecessziós állatházakat tervezett bele. Az akkori kertszervezési logika a kert belsejéből az északi peremre toltta ki a kevésbé romantikus, ám létfontosságú kiszolgáló feladatokat. Végvidék, választóvonal jött létre itt, a profiltisztítás jelszavával kitelepített „Külső Mutatónyos Telep”. Ez a rész, amely a Hermina útig nyúlt, külön bejáratlalt vált legendássá Vurstliként: kör- és hajóhintáival és hintálegényeivel, céllövöldéivel, szálló poráival, marasztaló saráival, The Royal Vio nevű mozijával, duplatornyos fényírdájával és horrorjeleneteket prezentáló viaszbabos Plasztikonjával.

Persze népcsalogató mutatványokat már az Állat- és Növényhonosító Társulat idejében, a 19. század utolsó harmadában is behozták a Kertbe, hogy fenn tudják tartani. A mai Nagyszikla helyén állt például egy cirkusz, amíg arrébb, a mai helyére nem telepítették. Előtte az Állatkerti körúton sárga villamos járt, az utcára kihallatszott a Vurstliból a szép muzsikaszó, nyüzsgött a nép, élet volt, zaj, mozgalmasság. Így örökölte meg ezt egy kiváló osztrák akvarellista, bizonyos *Hans Götzinger*, akinek képét éppúgy akkurátus vizsgálat tárgyává tettük, mint a megsárgult hajdani fotókat. Végül megfogamzott a gondolat a Cirkusz és a Körhinta közötti, mára erősen szedett-vedett utcakepébebelien stflushú megsejtítésére. Mert a 2014-es területmegújításunk nyomán mindaz, ami addig a peremre szorultan rejtőzött – az Állatkert gazdasági udvara és környéke –, egyszerre egy nyúlánk terület köze-

Holnemvolt Várudvar a prózai gazdasági udvar helyén

pe lett, és átváltoztatva végre kitarulhat a nagyközönség felé. Az Állatkerti körúton a fürdőnek háttal, a Nagycirkusz és a Körhinta más-más módon kerek tömbje közti sávval szemben állva láthatjuk a hajdani Fisch, majd Royal Vio mozgófényképészet tömbjére rímelő Lovarda korhű homlokzatát és *Helfgott Sámuel* Amerikából 1883-ban hazatelepült gyorsfényképész újjáépített műtermét. Ezt sárkánypár őrzi, harmadik testvérük a Kiscelli Múzeumnál található – hajdan a Lánchíd pesti hídfőjénél őrizték a rakodópartot. A tornyocskás épület most a Holnemvolt Vár kapujaként szolgál. Azon keresztül idén tavasztól már egy állatkerti játszóparkba, intézményileg és területileg ugyan a Fővárosi Állat- és Növénykert részét képező, mégis önálló, külön világba lépünk. És főleg lépnek a célközönségnek számító három-nyolc-tízévesek!

A történelmi vár-együttesek (az egri, budai) szerkezeti logikáját követhetjük kerített falakon, palánkokon belül külső és belső udvarok, várkertek, istállók, műhelyek, palota, karámok során át. Több létesítmény közös, kiterjedt, bekerített övezetére gondolhatunk, amely az eredeti Állatkert és a majd csak két év múlva, a harmadik fejlesztési fázisban 2020-ra elkészülő Pannon Park szabad terei, illetve annak fedett része, a Biodóm között terül el. Beruházói-tervezői szempontból ez a terület a hajdani gazdasági udvar köré szerveződik, ahol 106 éven át istállók, veteményes ágyások, takarmánykonyha, raktárak, műhelyek és az állatkerti dolgozók szoba-konyhás lakásait rejtő ház között leginkább lófogattal hordták az ennivalót a zebrának és az oroszlánnak. Szerencsénkre ezt a lakóházat csakugyan vártornyokra emlékeztető lépcsőházakkal és várkaput idéző bejárattal tervezte meg az első nagy rekonstruk-

cióiban közreműködő *Végh Gyula* városi mérnök, a Kis- és a Nagyszikla, valamint Pálmaházunk egyik alkotója. Azért, hogy ezek az értékes terek is a nagyközönségéi lehessenek, valamennyi háttérfunkciót a lehető legtávolabb költöztettük innen, a Hungária körúthoz. Megkaptuk és műemlékekhez méltóan újítottuk fel az 1895-ben épített ligeti rendőrkaszárnát, amelyből kiköltözött legutolsó használója, az Országos Toxikológiai Intézet. Mellé új üzemi és takarmányozási épületeket emeltünk.

Kalandozás a mesék útjain

– Nem üzemeltetői, hanem gyermekközönség-szempontból nézve a Holnemvolt Vár maga lesz a csoda! Leírását érdemes szó szerint idézni: „... a *Holnemvolt Kapun át jutsz be a Platánosba*. (Mindennek saját neve van!) *Amit legelőbb meglátsz, az Bambi szobra Felix Salten emlékművén* (Itt született a Városliget mellett, az Istvánmezőn. A kerámia szobor már kész, a megnyitón avatjuk.) *Itt három út közül választhatsz: a Szórmók* (ők alpakkák, etetni és simogatni lehet őket) *út jobbra visz a Vurstliba, balra vezet a Lovas út a Nyíhangár felé, a középső, Elvarázsolt úton lehet a Várpalánkon át eljutni a Hetedhét Palotához.* (Az a legfőbb attrakció!) *A jobbra eső Szórmók úton egyből a Vurstli szívében muzsikáló, gyönyörűen kifestett falovas, angyalhintós hatalmas Schaffner Körhinta áll, és mellette kistestvérei, a Hattyúforgó, a Forgózó és a Kerekecske, sőt itt van még a Törpekerék, a világ legkisebb óriáskereke. (!!!!) Találatkor táncolnak az évszázados Pörtl Céliövölde mozgó vasfigurái. Felülhetsz a Zsuzsivonatra, a Csiborka Patak és Döbrögi Fája mellett zakatolhatsz a Halastó irányába a Tutajozóhoz. Ott tényleg lehet tutajozni.”*

A topográfia néhány további eleme: Szép Miklós Játzótér, Majorság a Csúrral és a Pipi-térrel, Patakatlan (szelíd szarvasokkal!), Titokpince, Varázspadlás, Macskaköves Udvar, Beszélő Kút, Sercli Pékség – ez utóbbiak már a Hetedhét Palota körül vagy éppen abban kereshetők fel, még hozzá rendre a Pónikapun, a Manókapun vagy a Hordókapun át. Belépni a Holnemvolt Várba jelenlegi terveink szerint 1000 forintért lehet (az állatkerti jegy majd 3000 forintba kerül, és birtokosa a Várba is átjöhethet). A Holnemvolt Várban azonban már saját fizetőeszköz lesz, a sün (egy sün 200 forint ÁFÁ-val). A mutatóvanyos parkok és a fővárosi játszóházak modelljét követve, felülni valamire, használni egy játékot idődíjas tarifának megfelelő mennyiségű sünökbe kerül. A Holnemvolt Vár egészét kizárólag belépőkből és zsetonokból (bocsánat, sünökből) tartjuk fenn, így bérkeretet nem, csak létszámot kértünk a működtetésére.

A Hetedhét Palota négy emeletén életkorukhoz igazodó próbákat állhatnak ki az olvasni még nem tudó óvodások, más-milyeneket az alsósok és a már mindentudó felsősök – oklevelet a végén minden hétprobás kaphat. A palota mindegyik termében más-más magyar mese állathóse, vele igazi állattárs lakik: van Vuklak, Süsü Tér, Doktor Bubó Rendelő, Mekk Elek Műhely, Pompomtér, Brekkberek, Ho-hó Part. „*A Kókutyánál (Istók János műemlék szobra, a Dog) mehatsz be a Sünispotályba is, meglátogathatod a gyógyuló sünököt, rigókat, baglyokat, a befogadott árva peléket, golyákat, aranymálinkókat. Segítheted gyógyításukat. A Sünispotály emeletén a Frakk Teremben ismerheted meg az állatvédelem szabályait, hogyan kell házi kedvenceinket – kutyákat, macskákat, papagájokat, díszhalakat – méltó módon, jól szeretni, aminek ők is örülnek.”*

Ilyen volt, ilyen lett: a Vurstli előtt, a Vurstli helyén

Rekonstruált történelem

– Ez az élénken és mai szellemben animált új mesevilág persze nemcsak épületei, berendezései és útjai révén ágyazódik az egész Állatkert szövetébe, hanem történetileg is. Lassan negyedszázada kivilágló intézményi törekvés, hogy itt megújuljon a régi, pontosabban a régiből legyen az új is: szálljon élet az értékes örökségbe. A mostani, tereket újra és újjal benépesítő igyekezetünkben is ismételt tapasztaljuk, hogy rejtett elemek, összefüggések tárulnak föl hirtelen: a Holnemvolt Vár komplex együttese például összeköttetéseket találó útjaival, közlekedési csatornáival, áramlási irányjaival az Állatkert régi területének is tér- és látványszervező tényezője lesz. És még inkább így lesz – erre kormányhatározat is született már –, ha majd megépül az új cirkuszközpont,

és a mostaninak a helye ugyancsak visszaszáll az Állatkertre.

A Holnemvolt Vár nem üres telekre épült, ellenkezőleg: hitvány építmények, betontömbök sokaságát kellett az útból eltakarítani, a magas örökségértékű házakat megszépíteni, azokba új tartalmat telepíteni. Átlényegülő beltéréivel enyhíti a látogatószám szezonális ingadozását, ami következetes törekvésünk. Másrészt új összefüggésben is bizonyítja *Anthony Gall*, *Kis Péter* modern állatházainak vagy a klasszikusok, *Kós*, *Zrumetzky*, *Neuschloss* s a már említett *Végh Gyula* épületeinek időtálló használhatóságát. Mindeközben az új elrendezés nemcsak őrzi, de szerintem fel is értékeli az amúgy is káprázatos, 1908-ban épült Kőrhintát. Különös értéke a szecessziós homlokzat, meg persze a remek, angyalokkal, paripákkal, hintókkal forgó alkotmány, amely alatt egy

ősi gép rejtőzik. Tervezőjét nem ismerjük, de a stílusjegyek alapján a Budapesten és vidéken megannyi városképi jelentőségű épületet alkotó *Kármán Géza* és *Ullmann Gyula* közös építészirodájának munkájára emlékezteti a hozzáértőket. A Kőrhinta 1994 és 1997 közötti restaurálását *Ráday Mihály* járta ki, a rekonstrukció tervezője *Baliga Kornél* építész volt. A műemléki helyreállítás *Europa Nostra* díjat kapott, de amikor közel negyedszázad és sok éves vidámparki nemtörődomség után átvettük, elszomorító állapotban volt. Beázott, mert a vörösréz fedés már akkor komoly javításra szorult, a stukkódíszek potyogtak a homlokzatról, a mennyezeti secco sok négyzetméteren tönkre ment.

A fő teendőket *Hernádi György* restaurátor mérte fel, ennek alapján kértünk újabb forrást a rekonstrukcióhoz a fővárostól. Gyönyörű lett. Miközben folyt az újabb rekonstrukció, megkerestem Baligát, és megosztottam vele sejtésemet, hogy az épület díszes homlokzata a molnárferenci időkben nem monokróm, hanem színes lehetett. Elfogadta, stílusanalógiák alapján, s ez a színtérkép a Kőrhinta szomszédságába kerülő más épületek és a kerítés színválasztását is eldöntötte (ez utóbbiak *Gall* tervei szerint épültek). Az állatkerti rekonstrukció mostani második fázisában sokmillió forintért felvitt részben laparany, részben aranyfesték díszítés ma élénken csillanó kontrasztját adja az elegáns almazöld és okker minták mogyorófehérbe ágyazott pasztelljének.

Díszére válik az Állatkertnek, a lassanként rendezettebb külsőt öltő Állatkerti Körútnak, a Városligetnek, egész Budapestnek. Vajon véletlen-e, hogy éppen az Európai Unió által a Kulturális Örökség Évének hirdetett 2018-ban szépül újjá? Vagy újjá, a Ligetbe'...? ●

SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK

Szecesszió: vágyódás az elvágyódásra

szöveg: Horváth Júlia Borbála, fotó: Baric Imre

hír: A dualizmus korában mintegy másfél millió ember vándorolt ki Magyarországról, nagy részük Amerikába és Ausztriába. Később további félmillióan indultak útnak, de nagy részük visszatért. A kivándorlást nem ellensúlyozta a Monarchia területéről bevándorló mintegy háromszázezer ember. A korszak másik népmozgása a városokba (főleg Budapestre) irányult, és a városlakók száma közel a duplájára ugrott. Az állandó elvágyódás a művészetet s a művészeket is jellemezte (A Sulinet nyomán).

Különösen fagyos vasárnap délelőttön, a Nap incselkedve langyosít a mínusz nyolc fokos közérzetben. *Most igazán értékelhetitek a munkámat...* – gondolná, ha tudna olyat, helyette az aktuális sétára vállalkozók értelmelik a tél utolsó jelentős támadását: *Állítólag 2049-ben sokkal kevesebb naptevékenység várható a mostaninál... Vagyis kihűlünk...* A többség elengedi a füle mellett az unásig hallott boulevard-információt, a kevesebbség viszont csatlakozik. *Mi már most is kihűltünk...* Toporognak a csizmasarkak, azzal befejeződik a téma, mert a túravezető megnyugtatja a résztvevőket: – *Nem kell megijedni, házról házra járunk, és elidőzünk a lépcsőházban...*

– *Üdvözlöm a jelenlévőket, ma Újlipótvárosban elég pár saroknyit sétálnunk, és igazi szecessziós európai körutazásban lehet részünk. A magyar szecessziós építészettől a Lechner Ödön nemcsak új stílust hozott meg országunkban, de tanítványi láncolatával iránymutatóvá vált. Követői azonban sokan a magyar mellett a bécsi, a német, vagy épp a francia művészek formavilágát használták fel. Utazzunk együtt! Az első állomás a Visegrádi utca 14. számú ház lesz.*

Kedvtelven indul a társaság, kihívás is a részükre az elkövetkezendő két és fél, három órát a szabadban tölteni, de elvégre azért jöttek. Szörmekabátos nők és férfiak tekintélyes nyaksálba bugyolálódva, mások szélzsekiben indultak útnak; túlélésre ad reményt a bekészített termosz tea. *Én tripla harisnyát húztam...* – mutatja az egyik lányka. A szoknyája rövidebb a kabátjánál, a bundazokni dermedten kunkorodik a vászon tornacipőből. *Ő még bírja...* S dehogy bírja, csak még nem látta be, hogy érdemesebb a fölösleges szenvedést előre kivédeni.

– *Úgy van, a szecesszió kialakulásának filozófiai megközelítése is ismert. Ne feledjük, a húsz-huszonegyedik század fordulóján a terület még külváros, gyár- és üzemépületekkel. De a környéken élő embereknek idővel elegendő lett a gyorsulásból, a versenyzésből, és hát a munkáslázadásokból, s elvágyódtak a kiegyensúlyozott, nyugalmasabb életbe.*

Nem kell ahhoz pihenő-, de munkáskerületben sem lakni... Két ós-sétáló a buli-negyedi kirándulásra szerzett élményeiről mesél, mások a kertszomszédokról, a csúcsforgalomról, a pollenekről, a híradóról és a Holdról, ahol tán nyugalom van; legalább hétvégenként.

– Egyszóval megkezdődött az angyalföldi telkek parcellázása és a kiszolgáló létesítmények építése. Így kialakultak a kereskedelmi főútvonalak mellett először a Visegrádi és a Pannónia utcai bérházak. Külváros lévén a tervezők kedvükre kísérletezhettek. Vágó József és Vágó László, Román Ernő és Román Miklós, Vidor Emil a legjelentősebb nevek; Lechner Ödönt, az Iparművészeti Múzeum tervezőjét túl magyaros irányultsága miatt később mellőzték.

Azt meg hogy csinálták? – érdeklődnek a magyarok, de először Beethoven és Mahler következik mp3 formátumban. A IX. szimfónia hangjai betöltik a lépcsőházat, néhány lakó a liftből kiszállván rácsodálkozik a vasárnapi koncertre. Kis ideig együtt vágyódnak a sétálókkal, azután folytatják a mikro-sütő és a masszázsszék kivoncsolását a liftből.

– A tizenkilencedik század végén az európai művészeti közvélekedés úgy határozott, hogy elég az ókori görög-kultusból. Ott a keleti motívumvilág, itt meg a jó vasbeton, és az új vonulattal megjelentek a növényminták, állatok, a sző és más, addig nem használt szimbólumok, a szögletességet a lágyabb ívek váltották fel. A szecessziót országonként másként nevezték; mi a bécsit használjuk. Az irányzat egyébként politikailag is értelmezhető, hiszen a liberalizmus megágyazója volt; kivéve nálunk, ahol hivatalosan esztétizáló modernségnek hívták. De haladjunk tovább...

– Eh, mi mindig mindent másképp csinálunk... Keser-büszke legyintéssel értelmeződik a művészettörténeti fejtegetés, s a pontosítás sem marad el: Akkoriban függetlenek is voltunk, meg nem is... Csodálkozó szemek csüggnék a beszélőn, aki a századfordulós lelkesedést, a gazdasági fellendülést, a hirtelen jött, könnyebb életet és a visszanyert nemzetközi rangot említi. A másik tábor az állandó függőséget hozza szóba, amely viszont művészi szabadságot hívott elő a magyarországi stílusereimtőkből.

– Valójában apró dolgok tették elégedetté az embereket. Például az épületekbe központi porszívót szereltek, mindössze a fali elvezetőhöz kellett csatlakoztatni a készüléket; meghatározott napokon délután három és öt óra között. Vagy: minden házhoz kocsist szerződtettek, az alsó szintet rendszerint az istálló, az abrak- és szénatároló, valamint a személyzeti lakások foglalták el. A házakba lifet építettek, legtöbbjüket később az IKV kidobta – a Radnóti 4-6-ban sajnos az eredeti kaput is. Néhol a la-

kók tiltakoztak, és sikerült megmenteniük; például a Tátra utca 12/b-ben.

A vágyódás ekkorra hatalmas méreteket ölt, s a társaság megfogalmazza az általános véleményt: *Mindenütt jó, de legjobb máshol...* A túravezető azonban újabb helyi csemegével áll elő: – *Azt tudják-e, melyik Radnóti Miklós valódi szülőháza? Néhányan ismerik a történetet és rávágják: – A Kádár utcában...* S máris folytatódik a sztori, hogy a hatvanas években nem illett volna átnevezni az utcát, ezért a két sarokkal arrébb fekvő kapta a költő nevét. Mindez nem változtatott azon, hogy Radnótinak erős kötődése volt a kerülethez; nem messze, a Berlińi (Nyugati) téren találkozgatott *Kassák Lajossal*, a *Banán-sziget* nevű bisztróban.

Újabb melegező megálló... Néhányan a napsütötte házfalhoz tapadnak, s tanulmányozzák a szemközti ház díszítőjegyeit.

– *A Balzac utcában több épület található, amely a lehgigadt szecesszió jegyeit viseli. Ezt itt a Román testvérpár tervezte, a kapualjban látható a változás, amely már tisztán az art deco-ra utal. Mivel korábban nem létezett magyar oszloprend, a hazai építészek úgy döntöttek, megalkotják azt is. Talapzat nélküli, népies motívummal ellátott tartókat terveztek, amelyeken ugyanazon jegyek sűrűn, egymás mellett ismétlődnek.*

Ez is megvan... Sőhajt egy igazán fiatal ember, és további telefonfelvételeket készít a hőszín pillérekről, mások komoly gépekkel digitalizálják a kortárs múltat, hogy majd a jövődöbeliek rácsodálkozzanak: *micsoda ódivatú nénik és bácsik bolyongtak szabad idejükben a huzatos lépcsőházak rejtelmek között.*

– *Az art deco nem terjedt el túlságosan nálunk, köszönhetően annak, hogy francia irányzat volt, s Trianon jelenlévő tragédiája miatt az emberek nem lelkesedtek érte...*

Szóltanul vonul tovább a csoport, mint mindig, amikor a történelem lehelete átsuhan a jelenen. Néhányan közben elkallódnak, körülnéznek az emeleten, az udvaron, a bicikli- és az egykori szentároló helyiségben, a lengőajtó mögött, s persze itt is sláger a lift, és annak kovácsoltvas cirkalmái. *A szemetet kérjük a kukába beletenni... Uram, legyen szíves a motorjával elállni az ablakom alól... Esztikém, este hozza fel a kulcsot...* Ismerős életmondatok a társasházi létből, s a túrázók megnyugszanak, hogy velük sem történik különösebb, mint más együtt-lakókkal. A kirándulás utolsó helyszíné

a Katona József utca 26, a híres Palatinus-házak egyike.

– *Kosztolányi is bérelt lakást a túloldali-ban, de annyira megviselték az észak-nyugat felől betörő szélviharok és a tavaszi-ősi huzatos Duna-part, hogy végül elköltözött. Nem úgy Jászai Mari, akinek ablakai a mai Jászai Mari térre néztek. Imádták a Palatinus-házat, s vagyontát az építető Schiffer Miksára hagyta. A ház földszinti bejárata még az eredeti vastag üvegablakokat őrzi,*

egy pisztolygolyó lött nyomával, amely tisztázatlan körülmények között került oda.

Bejárva a kapualjat megoszlanak a vélemények: – *Tényleg nem olyan jó... Szűk és sötét az udvar... Bezzeg az utcára néző szobák...* Végül kiegyeznek abban, hogy azért nem olyan rossz. Végezetül sietősen búcsúzkodnak, mert ellenállhatatlan vágyakozást éreznek, hogy egy kedves, ismerős asztalnál elköltsék a forró, vasárnapi húslevest. ●

EMANCIPÁCIÓ

Aki mozgásba hozta a fővárost

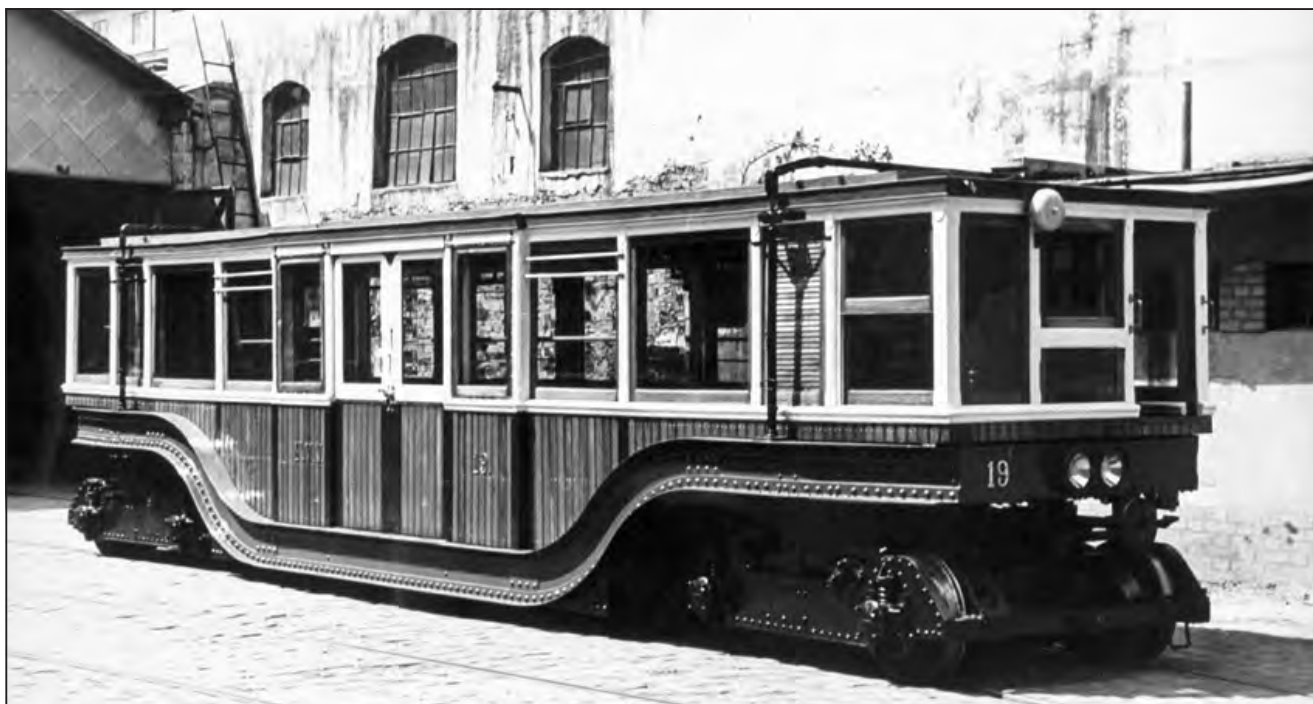
Zsigmond Gábor

1867: XVII. t.-c. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” A két rövid mondat száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású pogárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadály annak hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futhassanak be.

„... ezer ellenhatás közt, megfeszített erővel lépésről lépésre tört utat magának s fejlődő fővárosunknak – bátran mondhatjuk – ő adta meg a szárnyakat; ahol ő a síneit lerakta, a földből bújtak ki a paloták. A közlekedésügy tekintetében Balázs Mór Budapestet tette a continens mintavárosává s valóban rászolgált, hogy a neve hálaival legyen följegyezve.” A Magyar Géniuszt méltatta így Balázs Mórt még életében. Kortársai is felismerték, milyen nagy szerepe volt abban, hogy Budapest igazi nagyvárossá fejlődött. Az utókor azonban nem tűnik ennyire hálásnak. Hiába fejlődtek munkája nyomán utcák, terek, városrészek, egyetlen köztér sem viseli nevét a fővárosban. Ráadásul életéről egyetlen komoly életrajzi leírás sem született, ami mégis van, igénytelen próbálkozás.

Az életéről szóló lexikonszócikkekben, sajtóhírekben és tanulmányokban a legtöbb helyen az olvasható, hogy Pesten született, 1849. március 5-én. (Több hitelesnek tűnő helyen, még korabeli sajtóhírekben is, az 1852-es dátum is feltűnik.) Halála helyszínéül Wauheim, Mannheim és Remagen is szerepel. Egyesek szerint Blassról magyarosított. De nem soroljuk tovább a tévedéseket. Amit biztosan tudunk róla az az, hogy Óbudán, egyszerű polgári családban született. Édesanyja Luria Róza, mostohaapja Blas Zsigmond kereskedő. Rózának és Zsigmondnak három vagy négy gyermeke született, Blas egyéves kora óta saját fiaként nevelte Mórt (Móricz). Akit akkor még (egészen 1882-ig) Kohn Mózesnek hívtak.

A millenniumi ünnepekre átadott 19-es pályaszámú kocsí. A Deák téri Földalatti Vasúti Múzeumban ma is megtekinthető

Középiskolái, illetve a Politechnikum elvégzése mellett több külföldi tanulmányutat is tett, vélhetően ezek egyikén ismerte meg az 1863-ban megépített londoni földalattit is, majd – a Vasúti és Közlekedési Közlöny szerint – „a közúti vasút szolgálatába lépett s úgy került a Siemens és Halske-féle villamos vasúti vállalatához”. Huszonöt évesen, 1874-ben vette feleségül *Deutsch Malvinát*. Két lányuk és két fiuk született: *Vera, Pálma, Aurél* és *Károly*.

Villamost Budapestnek

Az 1885. évi országos kiállítás kapcsán a főváros hosszasan tárgyalta a Városligetbe vezető Podmaniczky utcai és a Stáció (Baross) utcai lóvasúti vonalak építésének ügyét. Balázs ekkor a városligeti vonalra egy korszerűbb megoldásra, gőzüzemű kocsik közlekedtetésére kért engedélyt, amit a főváros kirendelt albizottsága – a főmérnöki hivatal egyetértésével – támogatott is. A vonal a kiállításra már természetesen nem készülhetett el, de úgy ítélték meg, hogy a beruházás arra mindenképpen alkalmas, hogy teszteljk a gőzüzemű közúti vasút üzemét a főváros útjain. (Ilyen egyébként már több európai nagyvárosban működött akkor, sőt egy évvel korábban Debrecenben a pályaudvartól a belvárosba is gőzmozdonyos, két- vagy háromkocsis szerelvényekkel lehetett közlekedni.)

Ilyen üzemre a lóvasúti cégnek nem volt előjoga. Mivel pedig a lóvasúti közlekedé-

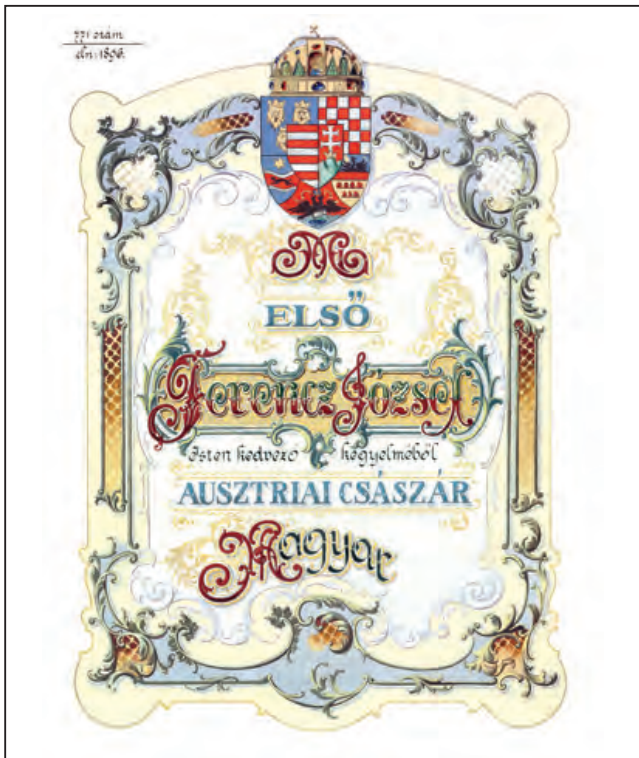
sért felelős magáncég, a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) többször sem óhajtotta figyelembe venni a főváros igényeit a város közlekedésének fejlesztésekor, Balázs felvetése minden bizonnyal még jókor is érkezett a városházi döntéshozók asztalára.

1886-ban németül és magyarul is megjelentette részletes közlekedésfejlesztési terveit „Budapester Damp-tramway-netz”, „Budapest gőzmozdonyu közúti vaspálya (gőz-tramway) hálózata” címmel. Elképzelésének lényege az volt, hogy a Duna-parton az elevátortól – viadukton és alagútban – az Akadémia épületéig már részben villamosüzeműre építenek meg egy vonalat és ez csatlakozott volna a Podmaniczky utcai gőzüzemű vonalhoz. A Podmaniczky és Stáció utcai vágányok megépítése ügyében Balázs beadványt is intézett a fővároshoz, sőt visszalépett az adókedvezmény igénylésétől, elfogadta a vegyes bizottság kéréseit a városnak juttatandó tiszta üzleti nyereség mértékéről, továbbá megnyerte a debreceni, brünni és más közúti vasutakat építő Lindheim és társa céget a vonalak építésére. Végül sikerült bevonnia a Siemens és Halske firmát is a projekt megvalósításába.

Ahhoz, hogy a villamosok működőképességet igazolják, egy keskeny nyomközű próbavasút megépítését határozták el. Nem meglepő az óvatosság, hiszen az első ilyen üzemeket csak 1881-ben adták át, azt is az akkor még Berlintől különál-

ló igazgatású Gross-Lichterfeldében. A nagykörúti próbavasútra a német cég az 1883-as bécsi nemzetközi elektrotechnikai kiállításon bemutatott zöld színű kocsijait hozta Budapestre. A vonal építésére *Baross Gábor* 1887. október 1-jén adott engedélyt, és november 28-án már el is indult az első pesti jármű a Nyugati pályaudvar és a Király utca között. Városképi okokból itt sem használhattak felsővezeték: a Nagykörútra tökéletesített alsóvezeték rendszerrel a szakirodalom sokáig Budapest-rendszerüként jegyezte.

Az eredmény meggyőzte a fővárosi döntéshozókat is és Balázs néhány hónappal később már engedélyt kapott a Stáció utcai és Podmaniczky utcai vonalak megépítésére, melyeken így már nem is gőzüzemű kocsik, hanem valódi villamosok közlekedhettek. „A bejárt forgalmi vonal első gyakorlati kísérlet a villamos-vasutak nagyobb szakaszban való alkalmazásának és e tekintetben Budapest dicséretes példával jár elől a többi európai városnak” – írta a Gazdasági Mérnök a vonalak megnyitása előtti műtanrendőri bejárást követően. 1889. július 30-án elindult – immáron normál nyomtávú vágányokon – a villamosforgalom a Stáció utcai vonalon az Egyetem tértől a Kálvin téren keresztül a lóvasutat egészen a Köztemető utcáig, az Orczy térig, majd bő egy hónappal később, szeptember 10-én már a Podmaniczky utcában is villamosok csörömpöltek. Ezzel kezdődött meg Európa első belvárosi

villamoshálózatának kiépítése. Számos külföldi szakember járt akkoriban a magyar fővárosba, hogy megismerje, megtanulja a forradalmian új rendszert.

1891-ben a beruházók vállalkozása, a Budapesti Városi Vasút Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. (BVVV) néven részvénytársasággá alakult. Első vezérigazgatója Balázs Mór lett. Kinevezésekor (az alapszabályban foglaltakon túl) fizetését az első két évre lakbérátalánnyal havi 12000 koronában határozták meg, ami kétévénként további kétezer koronával emelkedett. Ezen túl minden egyes új villamosvonal után, amelyet a cég az ő vezérigazgatósága idején épít, 300 korona illetve meg vágányfolyóméterenként, Budapest „beépített területén belül” 2400 korona, végül arra az esetre, ha a Dunapartra és az Andrássy útra is villamost épít, akkor vágányfolyóméterenként 6000 korona járt neki motiváció gyanánt.

Közben elkészült a nagykörúti, majd a Király utcai villamosvonal is: ekkoriban már évente másfél-kétmillióan villamosozhattak Budapesten: „De nemcsak mi, hanem – engedelemmel legyen szólva – a hatóságok is neki iramodtak (...). Balázs Mór oda terelte őket a fejlődés lázas kerekéhez. S mi történt? A hihetetlen. Maguk a hatóságok kívánták, sürgették a lóvasutaknak a villamos úzterve való átalakítását” – írta róla néhány évvel később A Hét.

Természetesen a villamosok megjelenése az utcákon egy sor közrendészeti szabályozási kérdést is felvetett, melyek rendezésében a vezérigazgatónak döntő szerep jutott. De nem csupán

szabályozásról volt szó. A villamosbal-esetek, elgázolások megelőzésén dolgozva egy sor önjelölt feltaláló is felbukkant, akik biztonságosabbnál biztonságosabb életmentő készülékek ötletével álltak elő. Még az is előfordult, hogy az egyik elhajtott „zseni” párbajra hívta ki – mégpedig villamossal: *„minthogy az ily dolgok már a lovagiasság szabályai szerint intéződnék el, ő is, és én is álljunk ki külön-külön egy-egy oly 20 km gyorsasággal haladó villamos kocsinak, miknek egyikére azon készülék tessék, mellyel a próbák az aréna úti állomáson megtartattak, másokra ellenben az én készülékemet tessék.”* Vélhetően a villamos-párbajra sosem került sor.

Talán még kevésbé ismert, hogy Balázs a szakmai kérdéseken túl aktívan részt vett a városi politikában is. Már 1891-ben beválasztották a középítésügyi bizottságba, és ugyanezen év végétől a törvényhatóság közgyűléseinek is aktív résztvevője. (A törvényhatósági bizottság VII. kerületi rendes tagja volt. Itt működött a villamoscég is.) A főváros delegálta az 1896. évi „országos nemzeti kiállítást és az ezredéves ünnepélyt rendező” bizottságba.

Támogatta többek között a pesti izraelita hitközség új templomának és iskolájának céljait szolgáló telek átengedését. Pártolta, hogy a főváros ugyancsak ingyenesen adjon telket a symbolicus nagypáholy számára, hogy ott egyleti házat, népkönyvtárat és szegény iskolás gyermekek téli étkeztetésére szolgáló mintakonyhát létesíthessenek. Aktív volt az erzsébetvárosi politikai ügyekben, de a Józsefvárosi Körnek is tagja volt.

Világelső metrótervek

A város páratlan – 1885-től Andrássyól elnevezett – sugárútjára eredetileg lóvasúti vágányokat javasolt a BKVT, de a rajzokat a minisztériumban már 1882-ben lesöpörték. Nagyjából tíz évvel később viszont a belvárost a Városligettel összekötő földalatti vasút gondolatához Balázs Mórnak sikerült megnyernie a Siemens és Halske céget, majd a BKVT vezérigazgatójával, *Jellinek Henrikkel* közösen mutatta be a hatóságoknak elképzelését 1893. február 18-án. A két – egyébként konkurens – cég, a BKVT és a BVVV közös részvénytársaságot alapított Budapesti Földalatti Villamos Közúti Vasút Rt. néven.

A kontinens első – és a világon elsőként már eleve villamos üzemre tervezett – földalatti vasútvaját 1894 augusztus elején kezdték építeni. Mindössze 21 hónappal később, 1896. május 2-án átadták a forga-

lomnak, május 8-án Ferenc József is utazott rajta és *„legkegyelmesebben megengedte, hogy a Ferencz József Földalatti Villamos Vasút nevet viselje.”* Így előbb lett „metróvonal” Budapestnek, mint Berlinnek, Párizsnak, Bécsnek vagy New Yorknak. A ragyogó munka 1900-ban a párizsi világiállításon aranyérmét kapott. Ahogyan néhány évvel korábban a villamosok miatt, ezúttal a földalatti okán ugyancsak külföldi mérnökök, politikusok, különféle szakemberek sokasága jött Budapestre, és tanulmányozta a főváros közlekedését – az új földalattin II. Vilmos német császár is utazott.

A hatalmas siker nyomán a millenniumi kitüntettek között természetesen ott volt

Balázs Mór és Jellinek Henrik is. Balázs 1896 júniusában verőczei előnévvel kapta meg nemesi címét. Amint a címadományozási dokumentum írja: *„Hívünknek Felségünk és Felséges Uralkodó Házunk iránti állandó hűségét és a közügyek terén szerzett jeles érdemeit, tekintve továbbá, hogy Ő a székesfőváros fejlesztés, főleg pedig a villamos vasutak meghonosítása körül fáradhatatlan és buzgó tevékenységet fejtett ki.”* A nemesi címerben egy alagút, egy vasúti sínpár és cikázó villámsugarak is helyet kaptak.

Sajnos az utókor azt is elfeledte Balásról, hogy Budapest első metróhálózati terveit is ő készítette el. A fővárosi metrótervek bemutatásakor a szakirodalom *Zielenski Szilárd* 1902. évi elképzeléseit

tekinti az elsőnek, noha a vadonatúj nem is már 1897 márciusában a főváros teljes villamoshálózatának fejlesztésével együtt benyújtotta a kereskedelemügyi minisztériumhoz a magasvasúttal szemben egy valódi metróhálózat terveit. Azzal érvelt, hogy a viadukt rendszerűek rontanák a városképet. Amerikai példákat mutatott be arra, hogy a magasvasutak hogyan tesszék tönkre a lakókörnyezetet, veszik el a természetes fényt és a levegőt a házak alsó ablaksoraitól, és hogy az ilyen beruházások milyen komoly zajterhelést jelentenek. Szenvedélyesen hitt abban, hogy egy fejlődő nagyváros igényeinek egy földalatti vasúthálózat felel meg a legjobban.

Mivel tervezte teljesen feledésbe merült, röviden be is mutatjuk az egyébként később (1970 és 1990 között) kettes és hármas metró néven nagyjából meg is valósult, a kisérdalattit kiegészítő, két metróvonalból álló koncepciót (a korabeli köztérneveket használva):

1. A Gizella tértől a Mária Valéria utca alatt az akkor még csak tervekben szereplő Eskü téri hídig (a későbbi Erzsébet hídig), onnan a Dunáig a Kossuth Lajos utca és Kerepesi út alatt a Keleti pályaudvarig. Itt a metró végállomása a pályaudvar postaházához került volna. A Kossuth Lajos utcából a Gránátos vagy a Koronaherceg utca alatt egyvágányos szárnyvonalat tervezett a főposta épületéig.

2. A Nyugati pályaudvartól a Váci körút, Károly körút, Múzeum körút és Kálvin tér alatt a Vámpalotáig, illetve a Ferenc József hídig. Ezt a vonalat áruszállításra („podgyász és postai szállításra”) is javasolta berendezni.

Az utókor feledékeny

Negyvenhét évesen, 1896. július 18-án írta meg végrendeletét. Ebben vagyona felét feleségére, Malvinra, másik felét pedig egyenlő arányban négy gyermekére hagyta. 1897 elején szívinfarktust kapott, gyógyfürdőkúrára Németországba utazott. A rajnavidéki Neunahr fürdőjéből július 29-én indult el Mannheimbe, de útközben a vonaton rosszul lett. Olyannyira, hogy a remageni vasútállomáson le kellett szállnia, egy helyi szállodában szobát vett ki. Innen azonnal táviratot küldtek a karintiai Wörthersee partján, Pörschachban nyaraló családjának. Felesége nyomban útra kelt Remagenbe, ahol Balázs két napig szenvedett, végül Malvin kezei között halt meg augusztus 1-jén. Holttestét ölmozott koporsóban Budapestre szállították. (Szomorú, hogy a

Csésze Balázs Mór címerével a Közlekedési Múzeum gyűjteményéből

testét szállító halottaskocsi, éppen a vasúti pályák állapota miatt, csak nagy kerülővel Linzen, Budweisen és Bécsen át tudott megérkezni a Keleti pályaudvarra.)

Augusztus 7-én a Kerepesi úti temetőben ravatalozták fel, ahol a villamoscég díszruhás kocsivezetői álltak díszsorfalat, és a főváros törvényhatósága, polgármestere, miniszteri tanácsosok, számos országgyűlési képviselő, a villamoscég tisztikara és alkalmazottai már aznap elhelyezték a koszorúkat.

Özvegye és családja az ausztriai árvízvek miatt csak ezen a napon érkezett Budapestre. Mellettük apja, öccse és két húga, valamint anyósa, *Deutsch Eleonóra* gyászolta. (Édesanyja már 1889-ben meghalt.) A gyászszertartást a nagynevű, bátran emancipációpárti *Kohn Sámuel* rabbi, Balázs régi ismerőse végezte. Négyfogtű gyászhintóval vitték át az új kőbányai (Kozma utcai) izraelita temetőbe. *Márkus József* polgármester levélben fejezte ki Balázs Mór családjának a székesfőváros részvétét, a középítészügyi bizottság Balázs emlékét jegyzőkönyvben örökítette meg.

Bő egy hónappal később, 1897. szeptember 26-án a városi vasutak döntéshozói egyhangúlag azt a *Hüvös Józsefet* választották meg a cég új vezérigazgatójának, aki nemcsak helyettese volt korábban Balásznak (különösen egyre súlyosabb betegsége idején), de vélhetően jó barátságban is álltak.

Sírja felett 1898. június 30-án díszes mauszóleumot avatott fel a család. Ekkor is számos tisztelője jelent meg, különböző testületek és cégek képviselői, többek között természetesen a villamoscég, a földalatti részvénytársaság és a főváros számos vezetője.

Aztán, mondhatni, teljesen elfeledték. Néhány kiváló közlekedési szakember és a család próbálta ápolni emlékét. A BKV 1998-ban Balázs Mór-díjat alapított a közösségi közlekedésben vagy annak érdekében kimagasló tevékenységet végzők munkájának elismerésére. Jóval később, a főváros 2014-ben elfogadott középtávú közlekedésfejlesztési tervét szintén róla nevezték el. 2017. január 25-én – már nem az első nekifutásra – a Fővárosi Közgyűlés, Balázs Mór dédunokájának kezdeményezésével egyetértve, egyhangúlag támogatta pusztuló síremlékének felújítását, ami végre meg is kezdődhetett.

Kortárs méltatásai közül egyet idézek még zárásképpen. Az *A Hét* című politikai és irodalmi szemle még 1896 áprilisában, a földalatti átadása előtti hetekben írta róla: „Azok közül, kik világvárosias fejlődésünk korszakos munkájában tevékeny szereplést vittek, Balázs Mór neve nem tartozik az emlegetettek közé. Nem pedig azért, mert energiáját csak szerénysége múlja felül. Pedig ő volt az, aki Budapestnek, minden külföldi város megelőzésével, oly villamos vasúti hálózatot teremtett, mely már ma is 26 kilométernyi kiterjedésben fogja össze a különböző városrészeket és ő volt az, aki a még néptelen utakra rábocsájtotta azokat a csodás járműveket, melyek évenként közel 20 millió embert szállítanak, s amelyek mentén ma mindenütt eleven pezsgő élet liktet. Nem a nagy házso-roknak adott közúti vasutakat, de a vasúttal teremtett nagy házso-rokat. Ugyancsak ő hozta létre a földalatti villamos vasutat is, ezzel oly műszaki alkotással gazdagítván a várost, mely a maga nemében páratlan a világon. Ennek az eszméje is az övé volt. S egyúttal övé a kivitel érdeme is.” ●

Ez az 1906-ra datált kép, amelyet a Magyar Földrajzi Múzeum osztott meg a Fortepannal, a Tabán kendőzetlen szegénységét mutatja. Az egykori Holdvilág utca kaptatóját látjuk, a Kereszt tér irányából. Már több mint két évtizede kipusztította a tabáni szőlőt a járvány. A mezítlás kislány szülei talán gyalog járnak dolgozni a ferencvárosi gyárakba. Nem keresnek annyit, hogy naponta kétszer átmelessenek az Erzsébet- vagy a Ferenc József-hídon, a vasúti híd felé kell kerülniük – egyedül ott nincs hídpénz. Lehet azt mondani, hogy jó lett volna a Tabánt ilyen formában megmenteni – de erre nem volt reális esély. (Erdélyi Mór cégének felvétele.)

BUDAPEST

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Elátkozott ingatlanok

Egyszer régebben elmélkedtem itt a Honvéd Főparancsnokság épületéről, és azt találtam mondani, hogy az épületet a város se kiköpni, se lenyelni nem tudja. Annak az épületnek az a különlegessége, hogy egy kis darabja ma is áll, s továbbra is azt gondolom, hogy vagy le kellene bontani a maradványt (azóta már ki van zárva ez az irány, hiszen óriási összeget költöttek a két szint renoválására), vagy fel kellene építeni az eredetét. Sokkal inkább ezt, mint a volt Pénzügyminisztériumot. Annak a felére csökkentett tömege sikeresen ízesült a Várba az elmúlt évtizedekben. Az összes elátkozott telek közül nyilván az egyik legreménytelenebb a Városháza (egykori Invalidus-ház) Károly körüti frontja. Közismert (ha máshonnet nem, hát a BUDAPEST harmadik folyamának egyetlen különszámából), hogy az eredetileg négyzet alaprajzúnak tervezett ház már a 18. században sem épülhetett meg, mert akkoriban a városfal egy darabkájának lebontásához nem sikerült megszerezni a hozzájárulást. Most már igazán le lehetne porolni a 2008-as tervpályázat valamelyik tervét. (A legmerészebb a Zoboki-féle volt, amely átvágja a gordiuszi csomót, tessék lapunk kereshető archívumában megnézni.) Vannak évtizedek óta beépítetlen, kisméretű foghíjtelkek, amelyek csak nem akarnak beépülni. (Semmelweis utca, Papnövelde utca, Nagymező utca). Ide

tartoznak az olyan, időtlen idők óta lakatlan, jobb sorsra várók, mint például a Bajcsy-Zsilinszky út és Alkotmány utca sarkán álló, csinos bérház földszintje és lefedett udvara, amely valaha a Cipőbolt Vállalat központjának adott helyet. Ide sorolható a Király utca 50. alatti egykori Fővárosi Könyvesház, később Sirály kávéházkomplexum, közösségi hely is.

A leginkább elátkozott telek

Igen, el tetszetek találni, a lánchídi körforgalomra néző, kissé lapított körkirkely alakú telekre gondolok. Eredetileg ez egyáltalán nem ilyen formájú volt, az egykor ott álló Budai Takarékpénztár alaprajza szabályos téglalap. A Fortepan megőrizte, valaha hogy nézett ki a budai hídfő jobb oldala. (Ld. e lap alján.)

A későbbi, lehetetlen alakú telek a körforgalom következménye. Ennek csak részben közlekedésszervezési az oka – legalább annyira a kultusz igényéből fakadt: a kör alakú virágágyás vörös csillaga a bűnös. (Talán ez is úgy jött létre, mint a húsvét hétfői munkanap... a Szabad Nép 1951-es rövid híre szerint „*Idén – számos dolgozó kollektíva követelésére – a húsvét hétfő munkanap lesz.*”)

Tudomásom szerint ez a telek a rendszerváltás után többször is gazdát cserélt, miközben az ára egyre magasabbra kúszott. Több, egymást követő pályázat során több tucat – részben igen vad – terv készült. Az engedélyező hatóságok azon-

ban, csak helyeselhető módon, elvetették a környező házakra érzéketlen, többnyire sokféle anyagban tobzódó, feltűnősködő elképzeléseket. A legutóbbi forduló dátuma 2007, az elkészült rajzokat meg is lehet nézni az epiteszforum.hu-n. Első és harmadik díjat nem adtak ki, a másodikat az „arany ház” fantázianévű alkotás nyerte, *Móroc Balázs* és *Vannay Miklós* munkája (Stúdió 100 Kft.), amelynek egyáltalán nem nézett volna ablaka az utcafront felé...

A Clark Ádám téri foghíj beépítése, ahogy Anthony Gall kitalálta

A *The Clark* névre keresztelt szálloda végül is *Anthony Gall*, az Ausztráliából bevándorolt, Kós Károly-rajongó építész, építészettörténész terve szerint született meg. A közzétett végleges terveken még a környező házakhoz hasonlatosan vajszerű volt a homlokzat, de az utolsó pillanatban változtattak: sötétbarna borítás került a szigetelő rétegre. Ez a változtatás, ki tudja miért, valóságos negatívkomment-cunamit indított el a Facebookon.

A kommentelők hetet-havat összehordtak, nem vették figyelembe, hogy ez magán-, s nem középítkezés, szidták hol a kortárs építészetet általában, hol a kormányt, hol a Kossuth téri átépítést, máskor ide keverték a Várba körüli vízszerűségeket. Érdekes módon nem a szokott törésvonalak rajzolódta ki, nem a haladásra, illetve maradásra voksolók hadakoztak. Inkább a minőségpártiak és a törzsi alapon való anyázásra amúgy is hajlamosabb, (vizuálisan) képzetlenebb vitatkozók. Pedig ez az ötletes, sok részletfinomságért dicsérhető épület egyáltalán nem ezt a szitoközlönt érdemli. Sőt!

Mint sokszor, most is a városvédők nagyszonyával, *Saly Noémival* értek egyet, aki ezúttal (is) elég bátor volt a tömegnyomással szemben. Ő így kommentelt a *Vitézy Dávid* Facebook oldalán indult pengeváltás során: „*Ez a ház úgy simul a két szomszédja közé, mintha mindig is ott állt volna, színben is velük fog harmonizálni (most még csak a szigetelését látjuk, bár nekem tetszik ez a fekete pöttyös), tükröznek az ablakai, és előzékenyen a Várra mutat, a szó szoros értelmében elsiklatja magá-*

ról a tekintetet. Van benne egy kis játékosság a bal oldalon azokkal a beugrós balkonokkal, szépek a lenti ajtók és a legfelső ablaksor arányai... Akárhogy is nézem, jóban vagyok vele. (Pedig én aztán ritka undok, kecec, epehányós városvédő vagyok.)"

Vitézy egyébként, a kaptafájához híven, felrója a városvezetőknek, hogy egy értelmét vesztett körforgalomhoz varrják az épületet, nem fordítva... Hiszen a körforgalom viszonylag új dolog itt, csak a második világháborús bontások után alakították ki.

Azért vesztette értelmét, mert balra már nem lehet behajtani. Legalább is nem mindenkinek. A Lánchíd a szűk keresztmetszet. Valaki fel is vetette a vitában, hogy annak az általános autóforgalom előli lezárása jelentené az ésszerű beavatkozást. Ehhez viszont nincs meg a bátorsága a város vezetésében. Annak ellenére, hogy a most következő kétévnyi, a felújításhoz szükséges hídlezárás szépen hozzászoktathatná az autósokat a Lánchíd nélküli élethez...

Lapzártakor a szálloda napokra volt a teljes elkészüléstől. Készítettem egy fénykép-sorozatot, különböző pesti és budai szögekből, de csak egy fért ide. Remélem az olvasók is úgy látják, hogy ez a ház szinte minden honnan jól mutat.

A tetszetősségen túl érdemes egy régi igazságot is újra leszögezni: az építészet elsősorban a funkciók szolgálata, esetünkben turisták elszállásolása, ideális kiszolgálása. Csak másodsorban az arra járók gyönyörködtetése. Ne legyünk szemérmesek! Mindezt úgy kell elérnie, hogy megfelelő tőkehozamot biztosítson az építtetőnek. A valóságban az alkotónak s a beruházónak ezt a három dolgot kell egyszerre szolgálnia.

Complicatusnak mindenről a félig sült cipő jut eszébe

A szállodával kapcsolatos gyűlölködésről lerí, hogy ez csak részben szól a konkrét kérdésről. Persze rossz bizonyítványt állít ki az ország állapotáról is, de valami sokkal általánosabbra is utal: Facebookon és más közösségi médiumokban sokkal ragadósabb a negatív, mint a szakszerű, pláne a pozitív komment. Vannak, akiket ösztönösen taszít a Facebook. Simplicissimus legjobb barátja, Complicatus például úgy érzi, olyan, mint a kocsmái veszekedés. (Ebben nincs igaza, az ember nagyon is szabályozza, kikkel tart kapcsolatot odafent – akkor meg jön a „buborék-hatás”. Másképpen: a „visszhang-kamra”).

Azt is szokta mondogatni, hogy mindehhez valószínűleg a posztkommunista országok átka is hozzájárul: a szabadság elérkeztek az emberek kéjjel sajátították el és gyakorolták a nemet mondást nyakra főre. Ám a demokráciának az csak az egyik fele. A másik, legalább ilyen fontos dolog az igent mondás képessége. Ez pedig jobbára hiányzik. Ezért szokta mondogatni Complicatus: „A demokrácia Magyarországon manapság olyan, mint egy félig sült cipő”.

Lelet a Magyar Nyelvőrben

Nem mesélem el annak hosszú sorát, hogyan s miért kezdtem lapozgatni a nagy hagyományú Magyar Nyelvőr milleniumi évfolyamát. Egy újraközlést találtam itt a Budapesti Hírlap július 24-i számából. Mindig érdekelt a budapesti foglalkozások megjelenése és eltűnése. Gyerekkoromban még volt a gépirónő, igazolványkép-készítő, vízumlap-kitöltő, operátor (nem összekeverendő az

operátorrel), de persze akkoriban nem volt webdesigner és keresőoptimalizáló, alapkezelő és (éppen) biztosítási alkusz sem. A véletlenül talált cikk egy rövid életű foglalkozásról, a nyargonc-ról szólt, annak letűnését üdvözli. Öröme, mint hamar kiderül, nem erkölcsi vagy hasznossági alapú, hanem „nyelv-helyességi” jellegű: „*A nyargonc pusztulása. Még bizonyára emlékeznek rá né-melyek, hogy mikor a bicikli divatos kezdett lenni, magyarul nyargoncá-nak (nyargaló targoncának) akarták nevezni, míg a józanabbak a kerékpár és vasparipa közt ingadoztak. Szerencsére az a nyargonca halva született. Annál makacsabban életben igyekeztek tartani édes testvérét, a nyargonc-ot. Hogy mi lehet ez, széles Magyarországon nem is sejtik, csupán Budapesten a lóvonatos vasút dédelgette, az kényszerítette ennek a rettenetes szónak megtanulására a fővárosba került tősgyökeres magyar kocsisait, no meg úgy füllegyel meg-meghallotta a közönség is, ha lóvonatra szállván, a Margit-híd előtt még egy lovat fogtak a megálló kocsi elé. Amit ugyanis a magyar ember nyelve forspont-ra formált, amit utóbb egész helyesen előfogatnak fordítottak, azt a neologus bölcsesség nyargonc-nak keresztelte. Hiába, szabályzat szabályzat, az hivatalosan így követelte, nem lehetett megingatni. Végre ütött neki az utolsó órája. Megindult a Víg-színháztól Ó-Budára a villamos vasúti forgalom, nincs többé e kocsiknak előfogatra szükségük. A nyáron át villámossá leszen a zugligeti vonal is, s akkor aztán véglegesen eltemetkezik korcs vérei, a költönc-család sírjába a nyargonc is s föltámadás reménye nélkül várja maga után a nyalka udvaronc-ot, a mesterinasokat megnyomorító tanonc-ot s a fővárosi hatóságtól dédelgetett lelenc-et és áponc-ot.”*

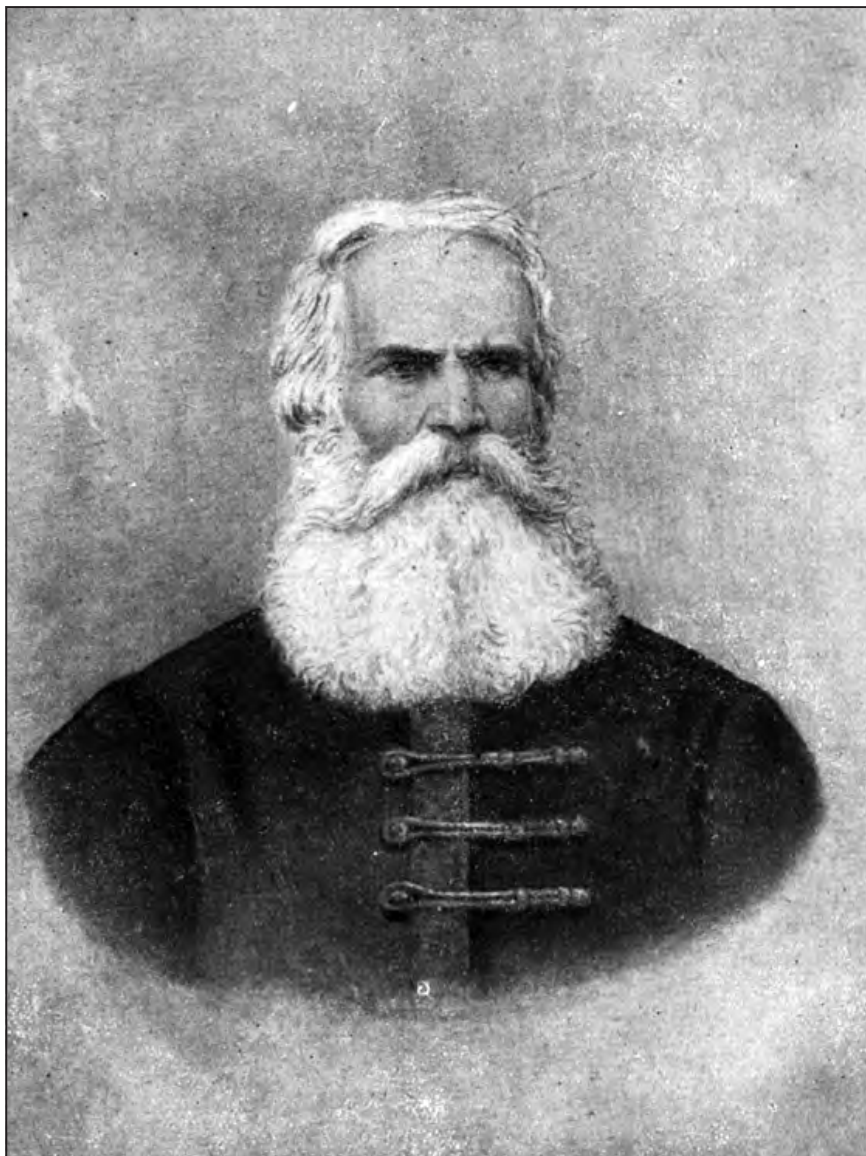
Az újságíró, ki tudja miért, kárhözatosnak és „magyartalannak” tartja a „-nc” képzőt. Annyira így gondolja, hogy ki se mondja, pláne nem fejt ki, hanem egyszerűen csak örvendezik a „nyargonc” elmúlása felett. Ezek szerint ez 1896 Budapestjén olyannyira bevett közhiedelem lehetett, mint az 1960-as évek iskolai magyar óráin: „éssel nem kezdünk mondatot”.

Az is érdekes, hogy a cikk szerint még javában élt az „áponc” szó. Simplicissimus az utóbbit életében nem hallotta, a lelencet annál inkább. De nem az utcán vagy a rádióban, hanem anyukájától, mint afféle „lesüllyedt kultúrjóságot”. Mindig egy fix szólásban hangzott el: „Így nem mehetsz ki az utcára. Ugy nézel ki, mint egy lelenc!” ●

Táncsics, a sajtó mártírja

Buza Péter

Az ácseszéri születésű, örökké vándorló, világot, országot járó, megnyugvást soha sehol sem találó, műveltsége hiányait lelkes nagyotmondással leplező, meggondolatlan grafomániában szenvedő – de a sajtószabadság apostoli szerepében azon a történelmi március 15-én örökre megdicsőült Táncsics Mihályról lesz szó. Ünnepi az alkalom, noha nem tagadható, a szavak harmóniája itt és most inkább disszonáns, mint lélekemelő. Mert nem volt próféta, s persze apostol se. Esendő ember. Aki amíg él, remél.

Sok évtizede már annak, hogy a főváros levéltárában – akkor még a központi városházán lévő kutatótermükben keresgélve a fondok között – felfedeztem *Táncsics Mihály*nak néhány olyan tanulmányát? esszéjét? röpiratát? kinyilatkoztatását?, amelyeknek egy részét soha nem publikálta senki. Ő maga sem, aki minden fillért, amihez hozzájutott a nyomdára fordítot-

ta, hogy aztán könyveit a vásárokon, az utcán batyujából maga árusítsa.

Egyike ezeknek a nyomdafestéket soha nem látott irományoknak az a 65 oldalas kézírata, amely – megtevesztő módon – az *Árvaházak* címet viseli. Tartalmának lényege: homogén nyelvi közösséget kell kialakítania a nemzetnek, s ehhez a legjobb eszköz, hogy a legkülönbözőbb „fajtoredé-

kek” gyermekeit egy ilyen intézményben tanítsuk meg magyarnak lenni. Hiszen árvák, a legkiszolgáltatottabb alanyai a kísérletnek. Vagyis hatalmas árvaházakat kell alapítani. Egyet Budapesten, egyet Fiumében. (Újmunkácson – mert Táncsics jobb nevet adna a kikötővárosnak, kerül, amibe kerül.)

De a címben megjelölt tárgy csak ürügy. Arra ad lehetőséget a szerzőnek, hogy tizennégy pontban foglalja össze azokat a javaslatait, amelyeknek nyomán Magyarország idővel Kossuthország lesz, egyfajta nép, egy nyelvet beszélő, egységes, erős.

Hát persze, hogy Kossuthország! Kossuthnak szól minden javaslata. Aki hamarosan újra kormányzója lesz a honnak. És el kell neki magyarázni például – ki más tehetné ezt, mint éppen ő, a folyamodvány szövegezője –, milyennek kell lennie a jövő sajtójának, olvasmányainak, könyvei tartalmának. Hiszen az csak nyilvánvaló, hogy ehhez a témához ebben az országban a leginkább Táncsics Mihály ért. A sajtószabadság mártírja.

Hogy éppen azé a sajtószabadságé, amit javaslataival végleg száműzne az újságírás gyakorlatából!?

Élni kell!

Napoleon visszatáncol

A röpirat – maradjunk ennél a műfaji meghatározásnál talán – a BFL leírása szerint 1860-ban született. Valószínűleg legalább egy évvel korábban. 1859. április 29-én Ausztria, ultimátumát tette váltva, benyomul Olaszországba, Piemont tartományba, megkezdődik az olasz-francia-osztrák háború. *III. Napoleon* nem bánná, ha az osztrákok hátsó udvarában újra forradalmat lobbantanának lánggra a magyarok, megosztva ezzel az ellenség erőit. Alig egy héttel az után, hogy *Ferenc József* 150 ezer katonája átlépi a piemonti határ vonalát, azaz május hatodikán, a francia uralkodó szövetséget köt *Kossuth*tal, aki gróf *Teleki László*t és *Klapka György*t maga mellé véve megalakítja a Magyar Nem-

zeti Igazgatóságot, hogy megszervezzék a magyar felkelést. Június negyedikén az osztrákok súlyos vereséget szenvednek, elvesztik Lombardiát, kiűrik Milánót és június ötödikén feláll a Magyar Légión. Ám III. Napoleon meggondolja magát. És kiegyezik az osztrákokkal. Július 11-én fegyverszünet, novemberben békekötés. S a hazáért nem száll már harcba a légión.

1857. május 8-a annak az általános amnesztíának a dátuma, amikor a negyvennyolcas politikai elítéltek kiszabadulnak börtöneikből és Táncsics a Tömő utcában felköltözik a lakásába a konyhaasztal alatti gödörből, ahol évek óta rejtőzködött. (Ezt a történetet a BUDAPEST 1980. évi februári számában írtam meg.) Az Árvaházak című opuszát nyilvánvalóan akkor vetette papírra, amikor híre jött Napoleon és Kossuth szövetségének, és hősiük szükségesnek vélte, hogy a reménybeli újra-kormányzónál eladja gondolatait, amelyektől a maga számára is megélhetést remélt. Vagyis 1859 májusában-júniusában.

1860. március 15-én újra letartóztatják a nagy emléktüntetésben való részvétele

miatt, ahol emberhalál is esik. Térdlövését nem éli túl *Forinyák Géza* egyetemi hallgató (bátyja egyébként – már csak ilyen ez a magyar történelem – hivatásos katonatiszt, ott jár a fegyverhasználók között, idővel császári és királyi altábornagy, végül a honvédfőparancsnok vezénylő helyettese). Szeptember elsején tizenöt évre ítélik jó Táncsics Mihályt, aki aztán a kiegyezés évében, attól természetesen nem függetlenül, 1867-ben – csaknem vakon – szabadul.

Árvaházak

Az Árvaházak negyedik szakasza foglalkozik kifejezetten Budapest és Újmunács magyarításával, s ezen belül a lap- és könyvkiadás magyarításának programjával. Nem hagyva ki azokat a mondatokat sem az okfejtésből, amelyeknek erős áthallása napjaink történéseire kifejezetten hátrazongató, s a felvilágosodás kora óta másként gondolkozók reményeinek talmi mivoltáról árulkodóak.

„Negyedik. A főváros és tengerpart magyarosítása.

Budapest és tengerpart magyar legyen; ez ohajtás él minden igaz magyarnak lelkében. Az árvaházak megtermik gyümölcsüket az országnak azon részeiben, hol fölépíttetnek, megtermi Budapesten is, kivált ha ebben kormányzó úr nem fősvénykedik, hanem a 900 ezren fölül, menyibe az épületek körülbelül kerülnek, még pár százezret fordít arra, hogy ez intézetek iskolái (...) mindennel birjanak, a mik megkivántatnak.

... a fővárosba és tengerpartra minden áron anyi magyar elemet kell varázsolni, hogy az idegen elemet csak hamar felülmulhassa; ezt pedig álladalmi munkák kezdésével végbe vihetni (...) A megkezdendett nagy munkákat bámulva nem jut eszökbbe a fajtörödékeknek külön nemzetiségeikről álmodni, mert látván a történéndöket dicsőségüknek tartandják ily állodalom polgáruil létezni. Midőn e munkák javában már folynak, egy év mulva a fővárosban és tengerparton népösszeírás kell intézni, e helyek lakosául tekintvén még az utolsó napszámot is, ki munka végett bejött. Az összeírásban nem kell a fajokat specificálni, hanem a tabellákban általánosan csak e két rovat használtassék: „Magyar” és „Nem ma-

Táncsics egykori háza a Tömő utcában

gyar". E fogást nem érve, kevesen lesznek a hazában született ilyen nyelvűek közt, kik magukat „nem magyarok”-ul írják (...) főképp ha e lakosok közt elterjesztetik, hogy a tabellák azonnal kinyomatva a nyilvánosságnak adatnak át. (...) Ettől fogva sohasem lesz szükség valamely fajtörődék nyelvére egyéb tekintettel lenni (...) [A] rendőrség akadályozza meg az osztrák széleken az idegenek becsődülését általában, de különösen a fővárosra nézve még azt is eszközölje, hogy ide még a hazabeli más fajtörödékek se özönöljenek (...) az idegen nyelvűeknek máshol adva munkát. (...) A mikor e nagy munkák megkezdetnek, tudnivaló hogy kivált a felső vidéki tótság, Budapest közel környékéből a németiség özönlene a fővárosba (...) a tengerpartra a horvátság az pedig botrány volna, s könnyen ingerültséget szülhetne, minek aztán kellemetlen következményei lehetnének, ha a hivatal egyenesen ezt mondaná nekik: „ti tótok, ti németek, ti meg horvátok vagytok, tehát ide nem szabad jőnötök, itt nem kaptok munkát”, hanem a más fajtörödékeliket (...) más munkára kell alkalmazni (...) vaspálya készüljön, Tiszaszabályozás, a szolnoki pálya továbbvitelése sat. (...) Keményítse ön meg szívét, legyen minden magános panasza süket, ne lásson, ne halljon, ne érezzen mást csak az ország hasznát, nemzetiségünket. (...) vágjon ön ketté minden egymással összebonyolult magán érdeket.”

Minden birkát egy akolba

„Most dologra” – zárja e fejezet idézetünkben ötödére kurtított bevezetőjét Táncsics, s a következőben sorra veszi a Kossuthnak megvalósítani tanácsolt javaslatokat. Az első pont egy Budapestet Fiumével (mint mondjuk, tervezete más helyein Táncsics Újmunkácsnak nevezi a pazarul újraépítendő várost és kikötőt) összekötő vasúti pálya megépítését célozza. „Legyen a világgal közlekedésünk, csak ez oldalról lehet hazánk tökéletesen független. (...) Nincs józan ok attul tartani, hogy e pálya nem adja ki a hasznot.” Belemegy a technikai részletekbe is, kijelöli az állomásokat, a pályaépítést pedig drasztikus megoldásokkal segítené: „A Varasdon túli hegyekben pedig nem kell tunel, hanem az útba eső hegyeket szét kell hányni (...) van löpor erre.” (A szerző másutt s máskor sem szimpatizál a hegyekkel, az 1870-es évek elején jelent, Fővárosunk című röpiratában a Várhegyet is egyenlővé tenné a földdel, a demokrácia jegyében.)

Egy újabb ötlet: vadonatúj várost és kikötőt kell építtetni Fiume térségében. Ötven évi adómentességet ígérve azoknak a külföldi befektetőknek, akik kellően gazdagok, hogy palotáit felépítsék. („Fajtö-

redék” mivoltukról ebben a passzusban szó sem esik.)

A „sérvitézék laktanyáját, vagyis az invalidus palotát adja ön át a hazai művészetnek” – kezdeményezi a harmadik bekezdés. Ez is figyelemre méltó! Egyrészt, mert azt kéri, hogy a mai városháza tömbjének a Károly körútra néző felét is építsék meg végre. (Ez az ésszerű gondolat azóta is túljutott számos füstbe ment terv fázisán – de csak azon). Táncsics úgy gondolja továbbá, ezt az új épületrészt a könyvkultúrának volna célszerű berendezni. Talán magára (is?) gondolva így részletez: „Legyen benne lakása egy könyvórusnak, s hozzá könyvkereskedési bolt, hogy az irodalmi emberek (...) árultathassák munkáikat. Tekintettel kellően arra lenni, hogy a már több érdemeket szerzett irodalmi férfiaknak a szebb lakások jeleltessenek ki.”

Szegény, szegény „több érdemeket szerzett” Táncsics!

A javaslat újabb pontja a sajtóval kapcsolatos programot vázolja. Pontos diagnózissal tárva fel a média helyzetét, s megígérve a szebb jövőt, amit magának is remél. Az eddigieknél is súlyosabb (s önleplező) áthallásokat nyugtázva – s némi rezignációval – idézem ide ezt a néhány naiv, de rettenetes bekezdést:

„Eszközölje ön, hogy a journalisták egyesüljenek és közös erővel az egész ország számára csak egy politikai hírlapot adjanak ki. A külön vélemények, elvek egy lap hasábjain egymás mellett éppen úgy összeférnek, mint azok képviselői egy gyűlésteremben, vagy községben meglehetnek. Oly kedves meglepetés után, milyen az előbbi pont (t.i. amelyben az Invalidus ház kiegészítésében új lakásokra számíthatnak a Gutenberg galaxis emberei – B. P.) nem lesz nehéz őket erre birni, legalább öt évre, míg ily egyesült erővel s kormányi gyámolítással a magyar olvasó világ legalább tizszer nagyobb számra nevededik, mikor aztán (...) (ha nekik így tovább nem tetszenék) több politikai lapot adván, az olvasók nagy száma könnyen elbírja. Hogy pedig erre még hajlandóbbakká lehessenek, utalványozzon ön évenként e lap kiadására 100.000 pfrtot. A főbb kolompokok az anyagi tiszta hasznot magok közt megosztván, nem lesz akadály az egyesülésre. Ha pedig a szerkesztői dicsőségéből is akarnak táplálkozni (...) ki tehetik neveiket e lap homlokára, mint szerkesztők, vagy változtathatják sorban havonként. Mennyivel több haszna lesz ebből mind az országnak, mind az egyes olvasóknak, mind pedig maguknak a (...) szerkesztőknek és dolgozó társaiknak, mint ha külön szakadozva őt, hat lapot adnának ki, nem szükséges bizonyítani.

esőket megosztani, ok ne legyen.
 Végre birja ön rá a szerkesztőségnek, hogy az övére
 szerkesztés helyett egyszerű beüjjegetés megállapítva
 hozza náljauak. Gondolom meg akkor lépés, mivel
 lehet és lesz is, csak gyermekkorban van, tehát nem
 késő, sőt éppen idején van ez újítás megfogása,
 ez sok időt s munkát megment. A mostani Magyar
 Hírlapnál egy számban, a hessős betű miatti 2757
 betűvel kell többet szedni. Csúcs betű, kisbetűkkel
 írni egy körösleges 8-alvós könyvben egy levélben
 azaz két oldalra több be, ennek szedésére 2 óra
 hívásért. Ez sok hírlapnál, egész évben, sőt évben
 az nagyra rug. Tehát ha egyéb okok mellőzők is csupán
 idő és felhívás és végeztetésnél az egyszerű
 betűk, ok ezt ne akarja, előbb megbeszél, mivel a
 magával küldő magyar akadémián. A betűjelek le-
 hetnek például ezek: C, E G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z;
 küh: C E G L N S T Z.

Továbbá birja ön rá őket, hogy hasonlóan egy más vegyes tartalmu újság kiadását szinte [szintén – B. P.] közös erővel eszközöljék, ez mulatva oktató legyen kiváltkép csak a főváros és Ujmunkács helyiségekre alkalmazván. Legyen e lap olyan, hogy Budapest és Ujmunkács palotáiban és viskóiban egyenlő érdekekkel olvassák. (...)

Mint hogy e két lap kormánygyámolítással s az erők egyesült erejénél fogva sokkal jobb és mégis olcsóbb lehet, és kell is lennie (mert a vegyes tartalmu számára szinte külön 100.000 pfrtot adadni kívánok évenként) kiszámíthatlan nagy hasznára lesz nemzetiségünknek: szükségesnek látom még némelyeket erre nézve elmondani, nem azért mintha ön, kivált ön, nem tudná miként kellene e lapokkal intézkedni, hogy az általok ohajtott eredményhez biztosan juthassunk, hanem mert ön száz meg száz mással is elfoglalva lesz.

A politikai lap semmi olyast, se hirdetés, se más mi egyenesen csak a két várost illeti s érdeklő (...) magában ne foglaljon (...) ellenben a vegyes tartalmu semmi országos kérdést ne tartalmazzon (...) Így el lesz érve az, hogy ne minden lap hasábjai ugyan azon hirdetésekkel töltsék be, hanem más hasznos dolgokra maradjon hely,

el lesz érve az, hogy a két lapot külön tartalmuk és érdekességük végett legtöbb olvasó járhatja – együtt.

A kormánygyámolítás ne egészen a lapok szerkesztőségei legyen, hanem csak fele, másik fele az önálló, nevezetesebb, jobb cikkek íróinak jutalmazására fordítassék (...) Így el lesz érve az, hogy maguk a szerkesztőségek több részesei szinte minden tehetségükből munkálkodjanak, s henyéségre ne fadjanak, el lesz érve az, hogy mindenki a biztos jutalom fejében munkára ösztönöztetik.

Mindegyik lap részére úgy a kormány-nál mint a két városi hatóságnál egy erre felhatalmazott egyén alkalmaztassék, hogy ezek által közvetve jusson a szerkesztőségekhez minden, mi nyilvánosságra való, hogy teljes hitelessége legyen.

A vegyes tartalmu lap külön díj mellett (kiknek erre szüksége van) divatképeket is adjon, hogy csupán ily divatképek miatt külön újság kiadására, mi az érteket megosztaná, ok ne legyen."

Most egy újabb kövér bekezdés következik, amelyben a szerző azt kezdeményezi, hogy a kettős betűket iktassuk ki törvényileg a nyomtatványokból, mert egy ilyen újítás, számítása szerint, rengeteg munkát és költséget kímélhetne meg,

miközben semmi kára sincs. Illusztrációként csatolom ehhez a közleményhez az ezt a javaslatot tartalmazó oldalt, érdemes átböngészni, s nekem se kell keresni a klaviatúrán a cs, a gy stb. Táncsics rajzolta s nyilvánvalóan fellelhetetlen betűjeleit, hogy idemásholhassam azokat.

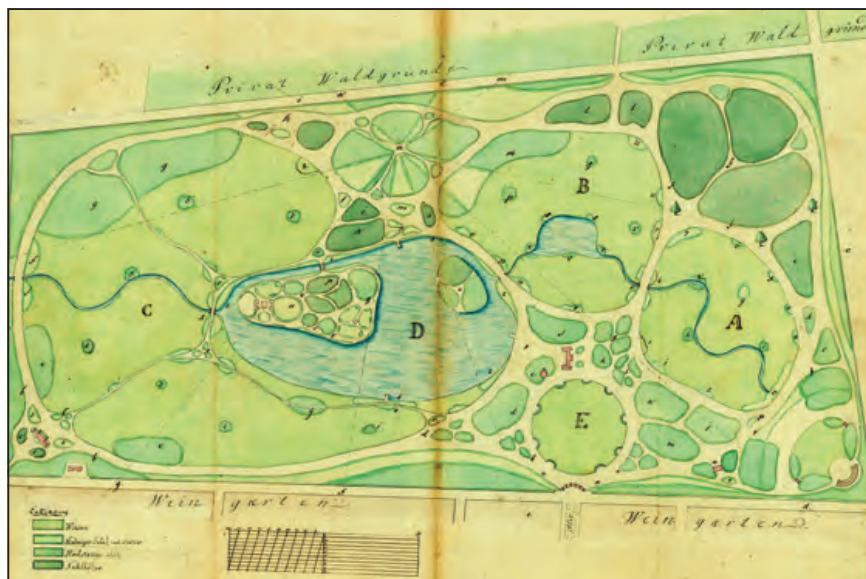
Így érkezőnk el a negyedik pont utolsó bekezdéséhez: Legvégre győzzék ön meg a journalistákat arról, hogy ne is képzelhesék mintha ekképp a kormány zsoldjában volnának és meggyőződésüket áruba keltené bocsátniok, hanem hogy ez által csupán nemzetiségünket akarja emelni. (...) legeslegutoljára pedig birja ön rá őket, hogy ezentul soha sem dicsérőleg, sem ellenkezőleg más fajtöredékeket ne említsenek, hanem tekintsék az álladalmat úgy, mintha benne magyar ajku népen kívül más nem is élne (...) Ekképp cselekedve, s ha a vegyes tartalmu újság kivált eleinte külsejére nézve czifra, fényes, belső tartalmára pedig népszerű, könnyen érthető lesz, hogy a népek alsó rétegei, más ajku töredékei is fáradság nélkül megérthetik: Budapesten és Ujmunkácson más nyelvű hírlap nem fog többé mellette megállhatni, és ezzel végzetetlen sok van nyerve."

Megnyertük. ●

Uralkodjon a zöld!

Brunner Attila – Perczel Olivér

„Ha a városligetben járok, / S az ég derült, a nap ragyog, / Oly szépnek látom a világot! / Oly boldog, oly vidám vagyok.”
(Vajda János: *A városligetben*)

Heinrich Nebbien díjnyertes terve, 1813

2017 novemberén nyílt meg Budapest Főváros Levéltára kiállítása, amely a Városliget történetével foglalkozik. Nem is akárhogyan. Az aulában elhelyezett kronológia a kezdetektől tárgyalja a Liget történetét. A szerzők leírásaiból kiderül, hogy a mocsaras városrész 250 évvel ezelőtt még marhák legelőjeként hasznosult, majd – miután Pest városának tulajdonába került – hosszú évek

alatt ültették be fákkal. Olvashatunk *Batthyány* és *Nebbien* szerepéről, láthatjuk miként hatott a nagy dunai árvíz vagy az 1848–49-es szabadságharc a Ligetre. Milyen szerepet játszottak a tavak és a szigetek, a korcsolyapálya és az Állatkert? Mikor volt a nagy kútúrás, kik voltak a fatolvajok és mikor voltak itt bikaviadalok? Mikor épült a hullámvasút és milyen változásokat okoztak a háborúk?

A városligeti tó Klöz György felvételén, 1870-es évek

Az időrendet szervesen egészíti ki – és árnyalja – a földszinten elhelyezett többi tabló, amelyek a Liget szerkezeti változásait követik nyomon kellő alaposággal. Hogyan lett az egykori városon kívüli vidékből közpark, s az hogyan került szimbiózisba a környező városrészekkel? Hogyan hatott rá Budapest Európában páratlan léptékű urbanizációjára?

Közkert és/vagy reprezentáció

Az Andrássy és a Stefánia utak kiépítése döntő hatással volt a Ligetre. A közkert jelleg és a reprezentációs funkciók sajátosan keveredtek. 1885-től az utóbbira toldódott a hangsúly, aminek következtében megváltozott a zöldfelület aránya. Az 1885-ben idetelepített Országos Általános Kiállítás, majd 1896-ban az Ezredéves Kiállítás hozzájárult, hogy a Ligetre egyre inkább tömegrendezvényeket befogadó területként tekintsenek.

A városrendezési szempontból spontán módon kialakult Hősök terének nagy részét egykor pázsit és virágágyások borították, az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából burkolták le térkövel. Az 1925-től megrendezett Budapesti Nemzetközi Vásár az évtizedek során egyre nagyobb helyet igényelt, míg végül kiköltöztetése után, 1974–1978 között végrehajtották a Liget máig utolsó, egységes kertészeti rendezését.

Nebbien eredeti tervétől a Feszl-pavilonig

A Liget szerkezeti változásait dokumentáló tervrajzok eredetijei közül a legjelentősebbek az első emeleti kiállítótérben láthatók. Hol volt a Hattyú-sziget? Hogyan vált a Nádor-szigetből napjainkra félsziget? A dokumentumok megmutatják. *Degen Jakab* városi mérnök 1812-ben készített helyszínrajzán látható a későbbi Ajtósi Dürer sor vonala, de még leolvasható az akkori városzéli tájképhez tartozó, környező szőlőskertek pontos helye is.

Lépjünk tehát kétszáz évet vissza az időben! A magyar nemzetnek elkötelezett *József* nádor rangos kérdésnek tekintette a közkert kialakítását, s ezt azért érdemes

A Japán kert vendéglő az Angolparkban. Képeslap az 1910-es évekből. Szántó András tulajdona

Tömeg a Hősök terén a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. Képeslap, 1938

hangsúlyozni, mert Európa első, közpénzből megvalósuló nyilvános parkja volt készülében. *Weidinger János*, a későbbi polgármester előterjesztése nyomán Pest város Szépítő Bizottmánya 1813-ban tervpályázatot írt ki. A pályázatot Christian Heinrich Nebbien nyerte, akinek elképzeléséből 1817-ben kiviteli terv készült, s aki a meginduló munkát – saját vagyonát is beleforgatva – 1821-ig személyesen felügyelte.

Ezt követően számos emblematikus objektum készült a területen. Ilyen például az 1826-ban megépített Dróthíd, Pest első lánchídja, a Széchenyi Lánchíd idősebb kistestvére. Ahogy haladt az idő, egyre több épület is született, amelyeket számon tart a magyar építészettörténet.

A kiállításon a legnagyobb mesterek saját kezű rajzai láthatók, amelyek azért is értékesek, mert lebontott, elpusztult épületeket dokumentálnak, és átvezetnek a nagy korstílusok. Az elegáns klasszicizmusáról ismert *Pollack Mihály* 1811-ben tervezett, 1903-ban lebontott Nagyvendéglőjének eredeti akvarelljével teszi tiszteletét a kiállítá-

son. Mellette megtudhatjuk, hányszor alakult át és változtatott helyet a romantika jegyében alkotó *Feszl Frigyes* 1860-ban rajzolt Gruber- majd Kolegerszky névre hallgató pavilonja. A historizmust Ybl Miklósnak az 1885-ös Országos Általános Kiállításra tervezett Királypavilon több variációban megformált, finom vázlattevéi képviselik.

Vurstli – Angolpark – Vidámpark – játszótér

A kiállítás az első emeleten a szórakozás-szórakoztatás történetéből is bemutat néhány különlegességet. Merénylet vagy gyűjtogatási kísérlet esett-e meg az ezredéves kiállításon? Vajon hány órát alszik egy fakír? Hogyan vándorolt és milyen szórakozási lehetőségeket kínált a Vurstli? Kik voltak az Angolpark sztár fellépői? Miként működött a Vidámpark és mikor lángolt az Elvarázsolt kastély? Na és milyen rendezvényektől volt hangos a PECSA?

A kérdésekre választ kapunk az eredeti iratokkal berendezett tárlókban. A látogatók

láthatnak eredeti bérleteket a Millenniumi Kiállításra, műsorfüzetet az Ős-Budavára mulatónegyedből, körhinta terveit a Vurstliból, fényképeket az Angolparkból, kártyanaptárokat és sörnyitót a Vidámparkból, fényképeket és plakátokat az ikonikus Petőfi Csarnok bulijaiból.

A Liget persze, alapvető funkcióját tekintve, közkert. A tájelményt főleg a Fővárosi Kertészet volt hivatott biztosítani. Szinte a Ligettel egyidős működését 1867-től az 1980-as évekig egy külön tárló mutatja be, amelyből kiderül, hogy nemcsak a botanikai változatosságról, de az 1960-as évektől újdonságként megjelenő játszótéri mászóképekről is a kertészek és parktervezők gondoskodtak.

A Városligetben zajló élet számos magyar író ihletett meg, akik gondolataikat papírra vetették, sokan közülük humoros formában. A kiváló írodalmi részletekből a Ligetnek az a képe körvonalazódik, amely egyaránt megkaphatja a harsány jelzők szuperlatívuszait és az egyén lelkén átszűr, mélyen átélte tájelmény intim és ihletett meghatározását.

A tablókat *Fabó Beáta*, *Hidvégi Violetta*, *Jancsó Éva* és *Perczel Olivér* állította össze, míg a tablóterveket *Alapfy László* készítette. Az első emeleti tárlókat *Hidvégi Violetta*, *Perczel Olivér* és *Brunner Attila* rendezte be, az irodalmi részleteket *Csiffáry Gabriella* válogatta.

A füzöld tablók és az eredeti dokumentumok ingyenesen megtekinthetők 2018. május 11-ig, hétköznapokon 9 és 18 óra között Budapest Főváros Levéltára székházában (XIII. Teve utca 3–5). A tárlat összeállítói még a zöldfelületről is gondoskodtak, amikor a tablók közötti szabad helyekre virágokat helyeztek el. Uralkodjon a zöld! ●

Képek forrása: Budapest Főváros Levéltára

A millenniumi kiállítás helyszínrajza, 1896

MÁS KOR – MÁSKÉNT

Bőrönd Ödön meg a Westend

szöveg: Elek Lenke, fotó: Baric Imre

Nem megy ki a fejemből a Kalácsa nóta – Bőrönd Ödön a Köröndön – miközben Kodály Zoltán tere felől, a tavaszi szélben dudorászva, a Sóházba tartok. Itt beszéltem meg találkozót Walch Ottóval, aki nagy örömmel mesélt hobbijáról. A retrobőröndök új életéről, arról, hogyan született újjá műhelyében személyre szabott ajándéktárgyként egy súlyosan hagyományos bőrdíszműves tárgy. Marketingszakember, kreatív ötleteit a Skálától a Pólus Centeren át a WestEnd City Centerig sikerrel hasznosította az utóbbi évtizedekben.

Walch Ottó bőröndjei nem abba a kategóriába tartoznak, amelyeket a fapados gépeket kiszolgáló személyzet dobál kíméletlenül egymásra, és amelyek újabban kemény fém és műanyag külsőt, valamint több ponton erősítést kaptak, hogy kibírják ezt a strapát. Nem is Samsonite-ék vagy Louis Vuitton patinás sztárkollekciói ezek, amelyeket testőrök raknak fel nagy óvatossággal a magángépekre, hogy ne essen bajuk a többmillió remeknek.

Walch a hajdani vulkánfiberekből terem bájost, egyedi darabokat, varázsolja újjá a régieket, vagy készít megrendelésre a hajdanit utánzó, vadonatúj táskákat. Az ötletet még meg is csavarja, hiszen rájuk lehet festeni családi fotókat, városlogót, céges feliratokat, márkajeleket, borcégereket, sztárok képeit – és még ezerféle egyedi díszítést. Más kor – másként...

A vulkánfibre szó maga is retró. Egyike volt a legelső műanyagoknak, az 1800-as évek közepe felé találták fel. Erős, szívós, természetes alapú cellulózszármazék. A papírt cink-kloriddal kezelik, hatására a papír rostjai megduzzadnak, a felületen egy összefüggő ragadós réteg keletkezik. Amikor az kiszárad, megszületik a bőrhöz hasonló felületű természetű termék. A papírlemezeket még kiszáradás előtt össze szokták préselni, és így tetszés szerinti vastagságú, strapabíró anyag jön létre.

Ez még nem a PET-palack-áradat, amely aztán ellepi a tengereket, és már a halak húzában is fellelhető, hiszen a sziklák által parányira morzszolt mikroszemcséket a vízzel óhatatlanul lenyelik – nem. A vulkánfibre bőröndöket – amelyek megjelenésük idején nem voltak olcsó termékek, jól lehet, később kisebb lett az ázsíójuk, mint a bőrből készülteknek – sokáig használták régebbi korok turistái. A vulkánfibre lett az első tömegturisztikai kellék, amely jelezte tulajdonosa középosztálybeli társa-

dalmi státuszát, ugyanakkor azt is, hogy a világjárás feltartóztathatatlan. Családi megbecsült társak lettek, amelyek, olykor szó szerint, megjárták a hadak útját. Tudnának mesélni...

És mesélnék is. Olyannyira, hogy a szívnek valamiért kedves, száz éves darabokat is van, aki szívesen felújítja, pontosabban felújíttatná. Ha nem akadna már belőle a padláson, a pincében, de a Vaterán is többszáz darab vár eladásra. Amennyiben valaki az újjávarázslás – vagy a rendelés – mellett dönt, akkor lép színre főhősünk.

A kreatív emberekből, dolgozzanak akár milyen beosztásban, előbb-utóbb előtör a fantázia. Ottó szerencsésnek mondhatja magát, hiszen a marketing hazai pionír időszakában már megcsillogtathatta ötleteit, sziporkáit. A Skála volt az első cég Magyarországon, ahol vevők voltak az itthon még soha nem látott-hallott reklám-és PR-megoldásokra. Ma már nem áll az a régi budai Skála, ahol annak idején kezdte, de az a stáb, amely elindította az első szocialista vállalkozást, többnyire együtt maradt a mai napig.

– *Hogy kezdődött?*

– Mindig szerettem a régi patinás tárgyakat, az oldtimer kocsikat. Egyszer kimentem az Ecsereire, és elkezdtem felvásárolni az ott talált majd másfélszáz, akkor még fillérekebe kerülő bőröndöt. Mire a piac végére értem, már kétszer annyiba került egy-egy darab – híre járt, hogy itt egy őrült, aki ezekben beleszeretett. Nem

bántam, tudtam, hogy mindegyik gazdájára talál majd, ha megszépül.

– *Itt az irodában, a polcokon szinte csak kicsi, vállra akasztósokat látok.*

– Igen, ezek nem a repülőgépre feladható típusok... – miközben beszélgetünk, Ottó az asztalra fektetett, talán ötven évesnél is régebbi bőrtáskából szedi elő a prospektusokat. Van, amelyiken a négy Beatles jellegzetes gombafejét látom, egy másikon a villányi borvidék lankáit, vagy egy tucatnyin Budapest nevezetességeit. Ilyeneket kellene árusítani a szállodák „shopjaiban”, nem giccses szuveníreket... fut át az agyamon. De hopp, itt vannak a távoli világvárosok is, lehet választani, New Yorktól a tulipános Amszterdamig, kinek melyik áll közel a szívéhez

Eleinte csak a régieket alakította át, de ma már akkora az igény, hogy a retro vulkánfibernel nem tudná kielégíteni az igényeket. Egyszer megbízta egy bank, hogy készítsen ilyet a partnereinek – és soha nem volt még náluk akkora sikere karácsonyi céges ajándéknak. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy két rúd finom bejglit is belerakott egybe-egybe az alkotó, édes meglepetésnek.

Az is előfordult, hogy a Westendben lévő üzletbe betoltak kerekesszéken egy urat, aki nézelődött, nézelődött, majd rendelt aznap estére nyolcvanát, és kérte, hogy estére szállítsa a kollekciót a Four Seasons-be. Nos, ekkor már sejtethető volt, hogy az úr legalábbis – sejk...

Meg is hívta őt Dubajba, a közel-keleti meseországba, és összebarátkoztak. Az egyik leghelyesebb táská éppen az Emirates légitársaság logóját viseli – ez a világ egyik legnagyobb légitársasága, amelynek bordó kalapács, fehér fátylas stewardessei minden szépségversenyen dobogós helyezést érnének el. A reptéren még a légitársaságok alkalmazottai is irigykedve nézik azokat, akik ilyenekkel a vállukon igyekeznek a gate felé.

Ahhoz persze, hogy valaki pár óra alatt ekkora rendeltést képes legyen teljesíteni, szükségeltetik egy megbízható alpanyag-és kellekipari szállító, egy kiváló grafikus, *Román Katalin*, meg egy olyan család, amelynek a tagjai segítenek a rendelések teljesítésében. A házban olykor mindenütt – a tetőtérben, a bejáratnál, az előszobában – várják a frissen elkészült darabok, hogy újra keljenek, ki tudja, a világ mely részébe. Van, aki születésnapra rendeli, más ebben tartja a képeslapgyűjteményét, megint más a családi fotókat.

A hobbiból mára manufaktúra lett, ha úgy tetszik, megkezdődött a sorozatgyártás. De mindegyik darab ma is egyedi. Walch Ottó – bár nem kerülték el életét a tragédiák – boldog ember. Látszik rajta, amikor mosolyogva a kedvenceiről mesél, vagy amikor megismogat egy-egy különösen jól sikerült kis bőröndöt.

Aligha sejtette volna ezt a vulkánfíber fel-találójá, aki az 1850-es évek közepén először fedezte fel a cellulóz sokoldalúságát... ●

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Térey János AVARTALANÍTOD

Avartalanítod a huszadik századi erdőt,
Mintha egész életedet visszafelé kitisztogatnád.
Utolsó száz hektár. Kitalálok jobban.

Legalább ha a kommünt kisatírozhatnád!
Trianont meg a Dont...
Lakhatnál egy polgárnál is polgárabb,
Ideális Kassán.
Tarthatnád legalább Budavárat;
Úgy van, az álkupolás gipszhisztéria
Várat, ha neked az kell.

Akkor ismételd utánam!
Lembergen túl sose jártál,
Senki se préselte vagonba
A szatócsból lett kávéház-alapítókat,
A máramarosi mosónőket meg a váradi delnőket.
Bomba se hullott ránk, front se vonult át,
Mivel nem is üzent senki hadat csúcsbirodalmaknak.

Hagytunk felnőni néhány korosztályt.
Hát így vagyunk mi az elcsatoltakkal,
A lemészároltakkal, a meg sem születettekkel együtt
Pár millióval többen, mint igazából.
Pont az a néhány millió kéne a jókedvünkhöz.

Sajnálom, mindig kintről jön a baj.
Ezek a gyilkos szárnyas hangyák,
Kun Bélák és szúrós Szálasiak,
Rákosiak folyton ránk tapadnak.
Vonzzuk a veszélyes idiotákat:
Párttitkárok, tartótisztek, népzérek,
Vadpróféták, megszállók és menekültek
Egyetlen kézfogás, huncut aláírás
Vagy ezeregy fülldt éj erejéig...
Köpködő zöld legyek
Foltja az ingmellünkön.
A kertben a vendég
Bálványfák szúrnak szemet.

Így jártál. Így jártunk. Mire mi?
Mire mi lehúzzuk a fojtó iszalagot az ágakról,
Az idegen sarjak özönét megfékezzük,
És akkortól csak mi vagyunk.

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

RADÓ LILI TÖRTÉNELME „...S ASSZONY LEHETTÉL CSAK, SEMMI EGYÉB”

Bíró Kriszta

Nem teszek úgy, mintha hivatásos recenziós volnék, ezért mindjárt előljáróban nyugodtan kijelentem: ez a könyv nagyon jó. Mint a cím is elárulja, egyfajta történelmekönyv, és ezt nem ijesztgetésnek szánom, hanem sótt. Roppant személyes, hiszen egy ember életeseményein keresztül veszhetünk el és bele a huszadik század családtörténeteibe, polgárság-történetébe; az asszimiláló, majd kitaszítottá váló zsidóság történetébe; Budapest nagyvárossá alakulásába, és egy gyötörően nehéz asszonyorsón keresztül a magyar női történetbe.

Radó Lili 1896-ban született, és 1977-ben halt meg. Volt zongorista, némafilmek alá-éneklője, énekművész pódiumon, költő, író, műfordító. Semmiben sem alkotott maradandót, noha a harmincas években közölt verseiről kritikát a Nyugat, a nagy tekintélyű *Komlós Aladártól*. *Radnóti Miklós* is írt a verseiről, szintén a Nyugatban. Egyikük sem volt elragadtatva, bár jóindulatúan biztatták. Komlós Aladár így: „Az egész vers nem jó, de a megkezdése nagyon jó. Mi tetszik rajta? A meleg és érett asszonyi hangja, (...) Azt hiszem, főképpen az tetszik rajta, hogy azonnal érzem: igaz emberrel van dolgom, akinek komolyan kell venni a szavát. S úgy érzem, jó koponya is lehet...” Radnóti Miklós pedig így: „Költészete lázadás nélküli önkifejezés, formakeresésében is a legkisebb ellenállás irányában halad. (...) Szerény és megbízható költő, finom képeit és nyelvének tisztaságát azonban néha megzavarja a vers menetének tétovasága.”

A II. világháború után fordít, újságot ír, úgynevezett „gyerekirodalmat”. Vagy úttörő-mozgalmi dalszövegeket. Híve az állami ideológiának. A „Mint a mókus fenn a fán” is neki köszönhető, amelynek valódi, elfeledett címe ez: „Vidám úttörő”. Még a közelebbi szemlélőnek is úgy tűnhet, élete kiteljesedett, és magára talált az új rendben. Férje, *Balassa Árpád*, így ír róla

egyik levelében, 1947-ben: „(...) Lili ir, és ir, és ir, tele van tennivalóval, és folyton el van foglalva ilyen újság, meg olyan társaság, meg rádió előadás, meg kiadó, meg mindenféle egyébbel, hogy mindennap hápgogva és kifulladásra jön haza, de ebben viszont nagyon jól érzi magát.”

Joggal tehetni fel a kérdést, hogy ha – állítólag – ennyire jól érezte magát, ha nem volt komolyan vehető alkotó, ha táborúzi csaszuskákat írt, akkor mi a búbánatos fenének könyvet megjelentetni róla?

Hát azért, mert a történelem nem csak márványalapzaton ácsorgó héroszok tetteinek meséje. Ennek a könyvnek a főszereplője például egészen bizonyosan közelebb visz ahhoz, hogy kézzelfoghatóvá, mancsolhatóvá váljon az az élet, ami osztályrészlül jutott egy nőnek a huszadik században; egy olyan nőnek, aki nem csak feleségként képzelte el az életét. (Egyébként nem volna baj, ha úgy képzelte volna, de nem.) És még sokoldalúan tehetséges is volt, én legalábbis így látom. A könyv olvasása közben az embert elfogja a sajnálat, a tehetetlen düh, olykor az elismerés, mert én bizony el nem viseltem volna ennyi szenvedést és küzdelmet.

És, ami engem leginkább szíven ütött, az az a terjedelmes napló, amit a német bevonulástól a felszabadulásig vezetett Radó Lili.

1944. december 27. szerda

„Van Pesten kb. 2 000 ismerősünk. Annak vagy negyedrészre, – 500 ember – keresztény, azaz magyar. Ezek közül ötven voltak, (...) akik felajánlották a segítségüket baj esetére és helyt is álltak, amiben csak lehetett. Talán össze tudok számolni még ötöt, aki nem ajánlotta fel önként, de akiről tudom, hogy abszolút jószándéku. Tehát az én számításom szerint 2% becsületes ember van köztük. Ugy tudom, ismerőseim statisztikája sem kedvezőbb, sőt. Az analfabéták száma kb 10 évvel ezelőtt 20% volt. (...) Hát lehet olyan országban élni, ahol az analfabéták száma többszöröse a becsületes emberekének?”

A kötet tele van szebbnél-szebb fotográfiákkal, s ez csak még vonzóbbá teszi. Egy szuszra képtelenség elolvasni. Elsőre felfoghatatlan mennyiségű az adat; a tovább-ágazó, a kutatni vágyó ember érdeklődésére számot tartó történet. Ezt a könyvet lapozgatni kell, vissza- visszatérni hozzá. Új és új hősöket találhatni szinte minden oldalon.

B. Radó Lili nem változtatta meg a világot, és mégis: az ő története nélkül sem felfogható, értelmezhető a közelebbi és a távolabbi múlt. A mi múltunk. ●

Buza Péter: Éld túl az életed! – Radó Lili történelme

Városháza Kiadó, ára: 3 400 Ft. Megvásárolható a kiadónál hétfőtől csütörtökig 8–16 óra, pénteken 8–14 óra között (Budapest, VIII., Ötpacsirta utca 4., telefon: 06-20/258-9771)

A BUDAPEST folyóirat lapszámai az alábbi helyeken vásárolhatók meg

- **Kiadónkban** (Summa Artium Nonprofit Kft., 1054 Budapest, V., Honvéd utca 3., V. emelet 13. Tel.: +36-1 318-3938) munkanapokon 9–16 óra között
- **az Írók Könyvesboltjában** (Budapest, VI., Andrásy út 45.)
- **a Budapest Antikváriumban** (Budapest, IX., Üllői út 11-13.)
- **a Lipták villában** (Budapest, XIV., Hermina út 3.)

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

MORITZ FÖLLMER: A HARMADIK BIRODALOM KULTÚRTÖRTÉNETE

Corvina Kiadó

A Harmadik Birodalom kultúrája felülről irányított tömegkultúra volt, amelyben a radikális nacionalista víziók és látványos tömegrendezvények mellett jól megfértek a klasszikus koncertek és a populáris filmvígjátékok. Épp a többség ízléséhez való igazodás, a polgári kultúra látszólagos kontinuitása volt az, ami nagymértékben fokozta a rezsim elfogadottságát. Mivel a nemzetiszocialista időszak kultúrája sokféle igénynek hangot adott és mindenféle fantáziának teret engedett, képes volt arra is, hogy legitimálja a háborút, a nagy-birodalmi törekvéseket és a zsidó származású állampolgárok fokozatos kiszorítását a társadalomból, majd pedig megsemmisítésüket.

Ára: 3990 Ft

SIMON KATALIN: BUDA II. KÖTET (1686–1848)

Budapest Főváros Levéltára,
Magyar Várostarténeti Atlasz 5.

Jelen kiadvány az Európai Történeti Városatlász kiadványsorozat részét képező Magyar Várostarténeti Atlasz sorozat V. kötete. Az 1686-ban az oszmán uralom alól felszabadított romos, lakatlan Buda nyomaiban is alig emlékeztetett az egykor közép-európai jelentőségű középkori magyar fővárosra. A kőhalomból rövid idő alatt újraalapított (fő)város és külterületei folyamatos fejlődését lehet nyomon követni a főként levéltári forrásanyagra támaszkodó atlaszban. Simon Katalin, Budapest Főváros Levéltára munkatársa a levéltár gazdag anyagát, az adatbázis-építés és digitalizáció eredményeit hasznosítva kalauzolja el az olvasót Buda elfelejtett időszakába. Az adatgazdagság és dokumentáltság emeli ki e magyar és angol nyelvű kötetet a városatlászok sorozatából, és olyan tudásanyagot tesz közzé a főváros 1848-ig terjedő története kapcsán, amelyet eddig, így összegezve, adattárral, térképi illusztrálással nem volt módunk megismerni.

Ára: 7500 Ft

Megvásárolható Budapest Főváros Levéltára titkárságán (1139 Budapest, Teve u. 3–5.)

MILLISITS MÁTÉ A SZENT ISTVÁN-BAZILIKA HARANGJAI ÉS HARANGJÁRMAI

Budapesti Városvédő Egyesület

A magyar főváros szakrális épületei közül a Szent István-bazilikáról jelent meg az utóbbi években a legtöbb kiadvány. A templomról kiadott könyvek a bazilika építéstörténetét egymást kiegészítve közlik, de a tornyokba „rejtett” örökségről hallgatnak. A Budapesti Városvédő Egyesület kiadványa átfogó képet nyújtva mutatja be a bazilika harangjainak méreteit, egyedi díszítésüket, történetüket.

Ára: 450 Ft

Megvásárolható a Budapesti Városvédő Egyesület titkárságán (1126 Budapest, Szoboszlai utca 2-4)

Ehető virágok teríték

LÁSD A TERMÉSZET ÍZEIT

Halmos Monika food stylist és Vass András fotográfus gasztrofotó-kiállítása

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2018. április 29-ig

Legtöbbször az egészen kicsi dolgok teszik nagyszerűvé a világot: mint ahogyan az aprócska ibolyavirágok a mindennapok konyháját emelhetik a legmagasabb gasztronómiai élmények csúcsára. Egészen kicsi dolgok, amelyeket olykor észre sem veszünk, elmegyünk mellettük, míg egy értő szem észreveszi, a kéz fölemeli, az objektív pedig elének tárja kertünk és a mező ehető növényeit. Saját kertből származik a zöldség, a levél, a vadnövények, az ehető virágok, amelyeknek *Halmos Monika* az egyetlen hazai szakértője. *Vass András* áll a kamera mögött, ő festi meg fényekkel a kompozíciókat, az ő perspektívájából láthatjuk mindazt, amit szeretnének a világ elé tárni. ●

70 ÉV UTÁN VISSZANYERTE EREDETI SZÉPSÉGÉT A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ROMÁN CSARNOKA

A Szépművészeti Múzeum átfogó rekonstrukciójának köszönhetően újra régi pompájában látható a II. világháborúban megsérült, több mint 70 éve lezárt Román Csarnok. Az impozáns múzeumi tér felújítása befejeződött, a csarnokot 2018. március 15-étől húsvétig a látogatók is megtekinthetik. A csaknem 900 négyzetméter alapterületű, egy középkori bazilika belső terét megidéző terem egyedülálló falfestményeinek megújításán mintegy 70 restaurátor dolgozott, akik csaknem 2500 négyzetméter falfelületet varázsoltak újjá.

A Liget Budapest Projekt keretében felújított, széles körűen korszerűsített múzeumi épület történetében ez volt az eddigi legátfogóbb és legjelentősebb rekonstrukciós fázis. A felújításnak köszönhetően a Román Csarnokkal együtt csaknem 2000 négyzetméterrel nőnek a múzeum kiállítóterei, és a műtárgyraktáraknak is csaknem félezer négyzetméterrel több hely jut majd a megújult épületben.

A Szépművészeti Múzeum 2018. október 30-án nyílik meg a nagyközönség számára, ahol az új állandó kiállítások keretében Egyiptom és az antikvitás művészete mellett a 18. század végéig együtt mutatják majd be az egyetemes és a magyar művészet történetét. ●

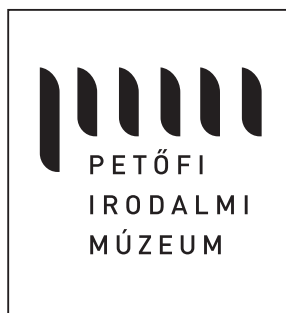
Nagy Bertold: Téli bagolymese

VARÁZSLATOS MAGYARORSZÁG

A 2017-es fotópályázat nyertes képei a Természettudományi Múzeumban

Magyar Természettudományi Múzeum, 2018. április 19-ig

A Varázslatos Magyarország természetfotó-pályázat alapvető célja, hogy népszerűsítse országunk nemzeti parkjainak csodálatos adottságait, természeti szépségeit. Egy olyan közösség megteremtése a cél, mely az ország, nemzeti parkjaink természeti szépségeit, növény- és állatritkaságait, az őrzött kulturális örökséget láttatja. A 2017-es év pályamunkáiból rendezett lélegzetelállító kiállítás a szürke hétköznapokba csempész egy kis színt. A kategóriák nyertes képei 2018. március 8. és április 19. között láthatók a múzeumban. ●

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM 2018 MÁRCIUSI PROGRAMJAI

A márciusi hónap kiemelt jelentőségű a múzeumban. A nemzeti ünnep programjainak részeként nyíló kiállításnak Arany-vonatkozása is van: *Országh Antal* 1863-ban, *Arany Juliska* eljegyzését követően fényképezte le az Arany-családot. Ez a különleges kép vezetett el Országh Antal fotográfus személyéhez, aki *E. Csorba Csilla* kurátor szerint furcsa 19. századi tragikus figura, különleges tehetség volt.

Március 13-án a Magvető Könyvkiadóval közösen köszöntjük a 75 éves *Oravecz Imrét*, 22-én a Margó-díjas *Szöllősi Mátvás* szerepel a Kezdőmondatban, 23-án pedig *Ágh István* 80. születésnapját ünnepeljük. Izgalmasnak ígérkezik a 26-i Olvasó-próba *Bereményi Gézával*, aki megjelenés előtt álló regényéből olvas fel.

Minden hónap utolsó szerdáján meghosszabbított nyitvatartással várja a látogatókat a múzeum és rendhagyó tartatvezetések is részt vehetünk. Március 28-án a PIM Esti Extrában *Pálfi Györggyel* arról beszélgetnek az Arany-kiállítás kurátorai, hogyan lehet a Toldiból „akciófilmet” rendezni. A Szabó Magda-kiállításban *Háy János* lesz a vendégünk és az Országh-kiállításban mai neves fotográfusok, *Szilágyi Lenke* és *Valuska Gábor* kalauzolják el a látogatókat. ●

WOODY-FILM WOODY NÉLKÜL

Zappe László

Sok egyéb mellett egy alapvető baja van a Madách Színház Hatalmas Aphrodité című produkciójának. Ha a néző egy kicsit is nem figyel a színlapra, vagy ha emlékezetéből kiesett (esetleg elmulasztotta megnézni), eszébe sem jut *Woody Allen* filmje. Pedig *Szente Vajk* csaknem tökéletesen megfelel a szerepnek, igazán minden ízében jellegtelen. Csak éppen színészként is az.

Nem kétséges persze, hogy az egyik legnehezebb színészi feladat érdekesebb tenni az érdektelenséget, de éppen ezért a leghálásabb is lehet, ha sikerül. Nem állhatom meg, hogy ne emlékezzetek rá, nemrég a Pincészinházban, *Tasnádi István* Paravarietéjében *Kaszás Gergőtől* láthattunk remek portrét vagy inkább tanulmányt egy semmilyen emberről. Ő megcsinálta a bravúrt, színészen, elevenen, izgalmasan jelenítette meg a semmilyeniséget. *Szente Vajk* viszont úgy érdektelen, hogy valóban az. Olyan igazi kisember, amelyet százával láthattunk a körúton, nem kell érte bemenni a színházba.

Ettől kezdve pedig hiába minden, a közepesen szellemes szövegtől *Verebes Zoltán* hatalmas, forgolódo díszletéig, *Benedek Mari* jellembe találó ruháitól *Fejes Kitty* találékony koreográfiájáig, a darab lényege nincs meg.

A történet alapgondolata is elsikkad. Arról lenne szó ugyanis, hogy egy közepesen tehetséges sportújságíró sze-

retné kinyomozni örökbe fogadott fiazenialitásának genetikai eredetét. Meg is találja az anyát, akiről kiderül, hogy közönséges kurva. Ám a buzgó zsurnaliszta, akit kiállításrendező karrierjét ambiciózusan építő felesége igencsak elhanyagol, hamarosan azon kapja magát, hogy belehabarodott az ostoba, ám igen csinos nőszemélybe, szeretné megmenteni, kimenteni az erkölcstelen életmódból, a helyes útra terelni. Sőt a vonzalom kölcsönösnek bizonyul, és persze a lány is szeretne tisztességesebb pályára állni, fodrászkodásról ábrándozik, csakhogy van egy erőszakos stricije, aki ezt kifejezetten ellenezné, és ezt enyhén szólva erőszakosan is kifejezésre juttatja. Így hősködő hősiünk kap néhány kiadós pofont, amiktől minden alkalommal igen ügyesen végig gurul-csúszik a fél színpadon. Ám egy meccsbérlettel mondhatni kivásárolja a nőt, sőt egy gügye férjfelöltet is szerez a számára. Ezzel azonban az a baj támad, hogy amikor a haverjai pornófilmeket néznek, az egyik klipben fölsimeri a menyasszonyt. De azután csak kerül egy kevésbé aggályos fiatalember, aki mégis csak elveszi a leányt.

Mindeközben a férfi kiállításrendező asszonya sem nyugszik, összejön egy kollégájával, aki saját galéria nyitásához segíti. A végeredmény tehát az, hogy a túlbuzgó hírlapíró mindenki életét elrendezi, csak ő marad magára. Az író

azonban megszánja, elvégre saját magának írja a szerepet, és helyreállítja a rendet, az asszony életéből kiakolbóltítja a kollégát, az visszaveszi a férjét, a gyerekek meg nem tud meg semmit a származásáról. Azt meg, hogy ki az apja, akitől esetleg a kiváló géneket örökölhette, az anyja sem tudja. A nyomozás végeredménye tehát teljes kudarc.

Azt gondolná az ember, hogy egy ilyen történet képes kitölteni egy rendes színházi estét. De nem. A cím, a Hatalmas Aphrodité nemcsak arra utal, hogy most aztán nyakig leszünk a szerelemben, hanem arra is, hogy mindez antik, mégpedig görög körítést is kap. *Szerednyey Béla* bölcs vezetésével kórus működik az időnként beforgó amfiteátrum-díszleten, közöttük *Molnár Gyöngyi* Kasszandraként szugesztíven mond baljós jóvendöléseket, máskor *Hajdu Steve*, aki egyébként *Sáfár Mónikával* az asszony szüleit adja, *Teiresziasz*, a vak jós szerepében érkezik. *Tóth Angelika* sudár szépség, magassága is kellőképpen hangsúlyozza partnere jelentéktelenségét, és a butaság is jól megy, sőt jól is áll neki.

Valló Péter rendezésében gördülékenyen folyik a játék, minden és mindenki a megfelelő pillanatban érkezik és távozik. A díszlet egy része ugyanis két oldalról csúszik be, balról az újságíróék hálószobája, jobbról a nő csábos munkahelye. Figyelemre méltó ötlet: a telefon, amin az ügyfelek bejelentkezését fogadja, egy piros túsarkú cipőben rejtőzik.

Az egészből tényleg csak *Woody Allen* hiányzik. Nem a személye, hanem a szelleme. Hogy ne mondjam: a szellemessége. ●

SZOBORPARKŐR

Azért a víz az úr

szöveg: Jolsvai András, fotó: Tanyi Adrienne

A sírszobrászat a képzőművészet egyik tanulságos, elemzésre méltó válfaja. Egy régi temető igazi szoborpark, melyben évszázadok változó divatját követhetjük nyomon, megfigyelhetjük, hogyan enyhítik a gyász fájdalmát a leszármazottak, hogyan üzen az utókornak a mindenkori jelen, és mit tart fontosnak megőrizni későbbi korok emberekére elődei munkásságából.

Azok, akik nem elégszenek meg egyszerű sírkövel, s akiknek nem jár családi vagy nemzeti mauzóleum, szobrászért kiáltanak. A művész ilyenkor vagy allegorikus megoldást választ (kereszt, angyal, búsuló, éteri nőalak, esetleg ezek kombinációja), vagy az elhunyt attribútumait formázza kőbe, márványba (katonatiszteknek kard, művészeknél nyitott könyv, építészeknél körző stb.), vagy magát a halottat örökíti meg a jövőnek: leggyakoribb a büszkét, melynek alapzatát maga a sír képezi, de előfordul az egész alakos ábrázolás is, ilyenkor a műalkotás felülkerekedik az eredeti funk-

ción, s az emlékmű háttérbe szorítja a sírhantot magát, a szobor üzenete immár nem a gyászt, hanem az emlékezést szolgálja.

Példánkat ezúttal a Fiumei úti sírkertből vesszük. Nem messze a bejáratától, a politikusok és tudósok parcellájában (ahol a Mikszáth-család is nyugszik, de ez ne zavarja meg tisztánlátásunkat), hivatalos nevén a 10/2-es parcellában található *Vásárhelyi Pál* sírja – és emlékhelye. Különös kompozíció, nemcsak azért, mert az alkotók, *Grantner Jenő* és *Zilahi István* az eredeti sírkövet is belekomponálták (mivel *Vásárhelyi* 1846-ban halt meg, még a régi – Váci utcai – temetőben hantolták el, annak felszámolása után került a Fiumei útra, sok-sok más, megőrzésre érdemes sírral együtt), hanem, mert az emlékmű mintegy megismétli, felnagyítja az eredeti sírt.

A szobor-*Vásárhelyi* különös pózban, oldalra fordulva ül, kezében összetekert pergamen – nyilván valamelyik korszakos jelentőségű terve – és merően nézi a saját

– korábbi – sírját. Háta mögött egy, a teljes teret betöltő betonfal, rajta *Vörösmarty* verse, melyet a nagy vízmérnök halálára írt. A fal ily módon értelmezhető gigantikus méretű sírkőnek, de valamely gát szimbólumának is, melyet az elhunyt a szőke Tisza megzabolázására álmódott, de akkor se vetjük el a sulykot, ha úgy gondoljuk, egyfajta falról van itt szó, mely a zseniális mérnököt saját korától elválasztja. A kortól, amely nem értette meg őt. (Ismeretes, hogy *Vásárhelyi* halálát gutaütés okozta: akkor teperte le, amikor az illetékesek lezavarták folyószabályozási tervét – amelyet évtizedek múltán aztán mégis megvalósítottak.)

Nem tudom, hogyan öltözködtek a vízmérnökök a tizenkilencedik század első harmadában. A szobor leginkább egy lebben ülő vadászra hajaz, s a Szép Ilonka legszebb sorait idézi akaratán kívül. Belátom persze, hogy nem egyszerű dolog egy vízgyűér emléket szoborba önteni, ráadásul százhuszonöt évvel a halála után egy olyan korban, melynek hivatalos világa nem lelkesedett a vallási szimbólumokért, de ennél azért lehetnek volna cizelláltabbak az alkotók. Pontosabban a megrendelők, hiszen a *Vásárhelyi*-emlékmű finanszírozója az a vízügyi lobby volt, mely ekkoriban már készülődött – ha csak a tervezőasztalok mellett is – hatalmas, leendő feladatára, a Bős-Nagymaros néven elhíresült, s végül a politikai csatározásokba belefulladt folyó-átalakításra. Melynek láttán *Vásárhelyi Pál* is megnyalhatta volna mind a tíz ujját. Ezért volt szükség e mondvacsinált évfordulón, 1971-ben a nagy elődöt előrangatni csendes, elegáns kis sírjából, és ezt a grandiózus kőrengedet építtetni fölé.

Vásárhelyi ürügy volt a korabeli szakmai küzdelemben, a lényeg az üzenet volt, hogy habár fölül a gálya, azért a vízgyűér az úr. Ennek az üzenetnek esett áldozatul százhuszonöt évvel a halála után a zseniális mérnök. ●

Névjegy:

Vásárhelyi Pál. Fiumei úti sírkert, felállítva: 1971, alkotók: *Grantner Jenő*, *Zilahi István*

2018. 02. 16. – 04. 29.

1037 Budapest, Kiscelli utca 108.

TE JÖSSZ?!

KIÁLLÍTÁS A TÁRSASJÁTÉKOKRÓL

Kiscelli Múzeum

egyedül

csoportosan

6-99

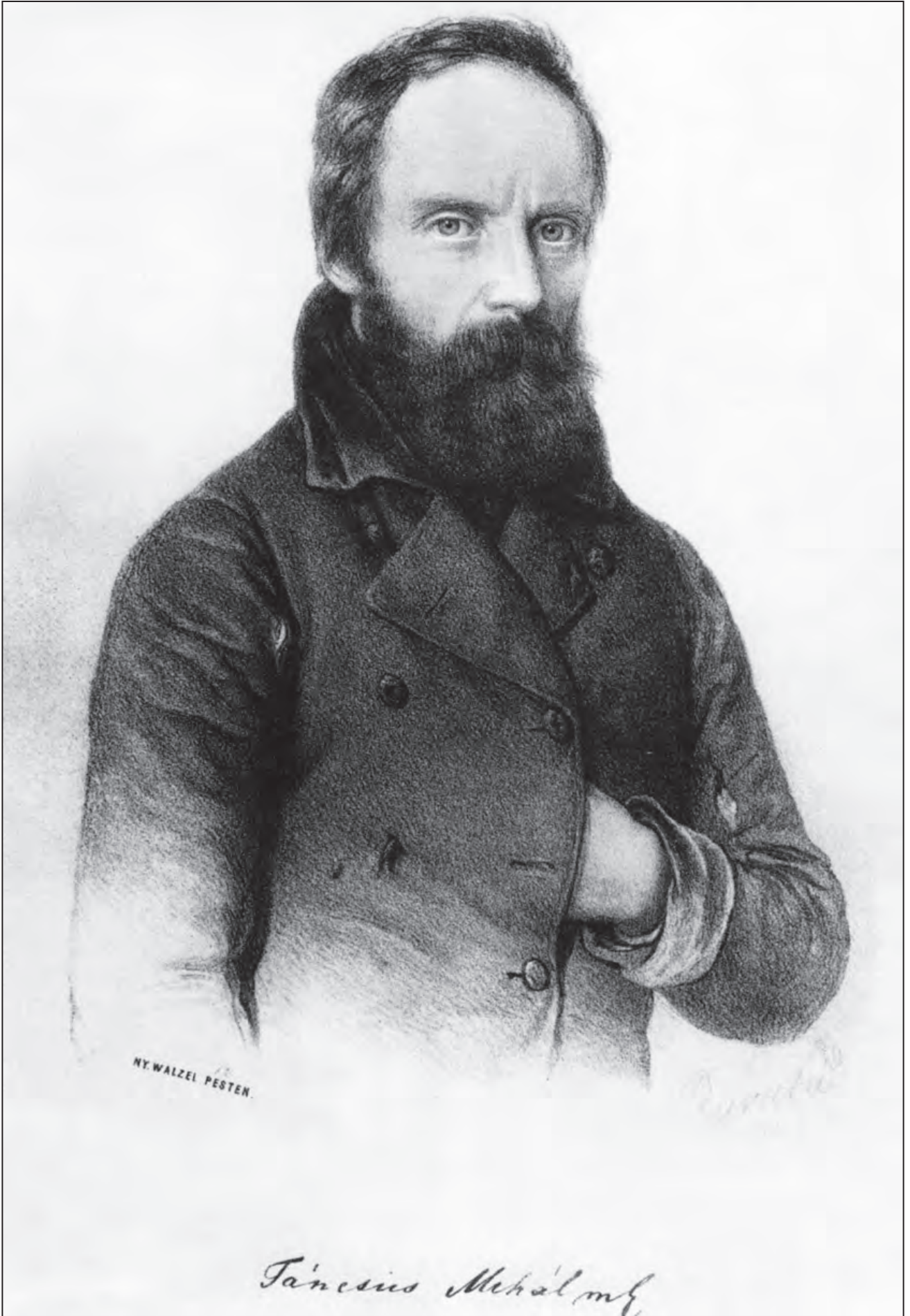

KISCELLI
MÚZEUM

www.kiscellimuzeum.hu

480 Ft

NY. WALZEL PESTEN

[Faint signature]

János Mihal

9 771785 590000 18003